

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
O. Loorits, J. Mark, J. Mägiste, E. Nurm,
A. Saareste, Fr. Tuglas

SISU:

D. Palgi: Stiili-uurimustest. (Pooleli.)

K. Mihkla: Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade. (Pooleli.)

M. J. Eisen: Rootsi kuningate hauad Eestis.

B. Linde: Mõtiskelud Johannes Semperi „Ellinori“ ja
„Sillatalade“ puhul.

M. Sillaots, R. Sirge, J. Reimann, E. Päss:
Kirjanduslik ülevaade.

Lisaks: Koidula kirjad omakseile 21. poogen ja Eesti raamatute
üldnimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI EESTI KIRJANDUS

22. aastakäik.

Asutatud 1906. aastal. Ilmub Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandena iga kuu lõpul, number 4¹/₂—5 trükipoognat (72—80 lk.), piltidega.

Kuukirja kaasas ilmuvad lisad, mida võib kõita iseseisvaks raamatuks:

Arno Raag: Elisabeth Aspe.

Koidula kirjad omakseile 1873—1886

III osa, alates 241. lk.

Eesti raamatute üldnimestik, alates 1924. a.

V osa, alates 381. lk. Viimane sisaldab kuudekaupa kõik Eestis ilmunud raamatud, Venemaal ilmunud eestikeelsed raamatud, samuti Eestis ilmunud ajakirjad ja ajalehed.

Toimetus: tegev ja vastutav toimetaja lektor Joh. V. Veski, Tartu, Vabriku tänav 5, telefon 2-81.

Käsitöökirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitöökirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitöökirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01, avatud äripäeviti kella 9—15.

Tellimishind 4 krooni aastas, 2 kr. poolaastas, 1 kr. veerandaastas. Üksikuid numbreid müügil ei lasta.

Tellida võib otse talitusele ning postiasutuste, raamatukaupluste ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmeeste kaudu.

Kuulutused kaantel või teksti järel: terve lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Vahesel arvul on saada veel XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3.60 kr. (nahkköites 5.35 kr.) ning aastak. XIX—XXI (1925—1927) hinnaga 5 kr. (nahkköites 6.75 kr.) aastakäik.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1906. aastast hinnaga 40 senti number.

Eesti Kirjanduse Seltsi arhiivi on kogutud Eesti tähtsate meeste pabereid, nagu avaldamata käsitöökirju, kirjavahetusi, dokumente, pilte jne. Need on paigutatud tulekindlasse ruumi, korraldatud teaduslikult ning selle tõttu kättesaadavaks tehtud uurijaile.

Selts võtab vastu uusi materjale alalhoidmiseks ja korraldamiseks arhiivis.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks.

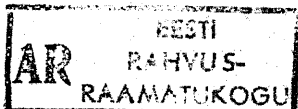
Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 kr. ühekordselt.

Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu Seltsi usaldusmehed ja

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo

Tartus, Lai tänav 35, telefon 6-01.

Ar 928P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1928

XXII AASTAKÄIK

№ 7

Stiili-uurimustest.

Eestis on üldiselt vähe süvenetud kirjandusse, just lugejaskonnas. Kirjandusel on meil ainult väike protsent sellest tähendusest, mis tal võiks olla — ka praeguste väärtuste ja tasapinna juures.

Kirjandusteoreetilisi uurimusi ja sellega seotud praktilisi eritlusi on hoopis vähe: üksikasjalikumaid on võrsunud ja võrsub ülikooli katuse all, ja nende otstarve on eeskätt õpinguliste eesmärkide saavutamine, kuna üldsusele on neist senini veel vähe tulu. Mis väljaspool ülikooli on tehtud, kannab suurel määral üldjoonelist ilmet, kuigi seda on teinud niisugused asjatundlikud ja vaimukad suled nagu Fr. Tuglase, Joh. Semperi ja Joh. Aaviku omad.

Ei ole põhjust oodata, et tuleks keegi ja saaks kõigile teistele teenäitajaks. On aga põhjust soovida, et meil elavamini hakataks tungima kirjandusteoreetilisse metsa, mis paistab küll tuttavana, kuid mis tegelikult annab veel palju võimalusi paremitundmiseks. Käesolev kirjutis tahab tähelepanu juhtida ühele ülesannetegrupile ja nimelt üksikasjalikumatele stiiliuurimustele.

Kõige pealt puutume siin kokku *s i s u j a v o r m i* küsimusega. Üldeuroopalises ulatuses on selle kallal palju teravmeelsusi räägitud, on viimaks jõutud mõningaile enam-vähem ühisemaile arvamustele, kuid täpsat üldist definitsiooni ei anna kirjanduseteadus veel mitte. Võib-olla on küsimus alles liiga noor ja haljas. Kuid tegelikult ei ole ka sellel vormidefinitsioonil väga elulist tähendust.

Kirjaniku loomingulises protsessis pole muidugi mingit tähtsust sellel, kuidas defineerida teoreetiliselt teose vorm. Sealtpoolt võib seda täiesti ignoreerida. Ignoreerida ei saa aga seda enam teose vastuvõtja (lugeja või teaduslik süveneja). On selge, et *v o r m i k ü s i m u s t e* eritlemisel ja uurimisel on oluline tähendus. Ja siin tuleb ka olla siis vist selgusel, mida vormi all mõista, mis ulatuses

seda käsitleda, sest muidu kaotab uurimus ise oma piirjooned.

On näit. väga lohutav ettekujutus, kui saaks teaduslikult kindlaks määrata kirjandusliku teose vormi kvaliteeti. Kui saaks kindlail mõtudel ära mõõta teose vormiline headus ja väljendada see selgestirääkivail andmeil ning kohtuotsuslikul lõplikkusel. Nii mõnigi ehk on püüdnud saavutada kas või enese ulatuses niisugust meetodit, mis põhineks puhtformaalseil andmeil ja ei oleneks oluliselt isiklikest sümpaatiast ja antipaatiast. Nii oleks saavutatud objektiivse hinnangu tee, mida ei rikuks aja rooste.

Kuid seesugune formaalne meetod jääb küll saavutamatuks.

Kirjandusliku teose lõplik hinnang on tema orgaaniline tervikus. Teos, mis on tervik ja mis on elav selles tervikus, see teos võidab lugejaid ja elab. See nõuab loojalt suurt loominguist põlemist, ja seda saab lugeja siiski ainult intueerida. Intueerides jõuab lugeja teose väärtuste juurtele, ja seda kõike ei saa kokku võtta mingi objektiivne formaalne meetod.

Ka kirjandusliku teose vorm oma tervikus on ainult intueeritav.

Inimene, nagu ta liigub maakeral, teeb vahet muu seas kahe küsimuse vahel: *k u i d a s*? (resp. missugune?) ja *m i s*? Kui me eraldame ühe asja teisest, kui mingi asi saab individuaalsemaks meie tajus, siis oleme otsustanud juba mõningad omaduselised, iseloomustavad jooned, oleme leidnud juba vastuse küsimusele: *k u i d a s*? Kõik, mis on selle *k u i d a s* juures kui omaduste alus, põhi, see rahuldab meie küsimust: *m i s*? Nii saame ettekujutuse vormist ja sisust.

Mida suurema eritlemisvõimega on inimene, seda mitmekesisemana tajub ta vormi ja seda sügavamini tajub ta sisu. Piirid ei lähe inimeses siin segi. Sama isiku ulatuses, kui ta üldse teeb vahet, on selge, millal ta tajub vormi, millal ta mõtleb sisust. Võib ka nüüd defineerida oma vormi mõistet kitsapiirilisel, kuid teiste isikute kitsapiirilise definitsiooniga ei satu see harilikult ühte. Püsima jääb ainult, et vorm on see, mida isik tajub *k u i d a s*-mõtteliselt.

Et vormitervik on ainult tajutav, siis pole uurimisele tähtis vormi üksikasjalik definitsioon. Nii et kunsti-teose vormi kitsaltpiiritletud definitsioon võib olla koguni olemata. Vormi definitsioon oleks tähtis meie tajumise seisukohalt (nagu piiritleb seda näit. O. Walzel'i „Gehalt

u. Gestalt"); täiesti spekulatiivse mõtlemise definitsioon, mis püüab sõnadesse suruda vormi absoluutset olemust, püüab piirida vormi kui nähtust omaette, see definitsioon haarab väljapoole mõttetabavuse piire (vrđl. E. Winkler'i stiilipiiring artiklis „Sprachmusik und Stilistik“ Germ.-rom. Monatsschrift 1927, 1/2) ja ei ole küllaldaseks toeks praktilisele stiiliuurimisele.

Kui uurija eritleb ja käsitleb teose vormi, siis ta objektideks on üksikud vormijooned, üksikud omadused. Tema vaatleb neid teose omadusi, mis individuaalsed, mis eraldavad teost teisest, kuna kõigile või paljudele teostele ühised omadused jäävad tähele panemata. Siit on võrsunud stiili mõiste.

Nimelt on lugu nii, et on ikka ja ikka segatud vormi stiiliga. On peetud neid oluliselt üheks ja samaks, on arutlustes lähtunud, nagu oleks vorm stiil ja stiil vorm. Kuid kavakindlam uurimus peab tõmbama vahe.

Vorm, nagu öeldud, on mõistetav ainult tervikuna ja sellisena on ta tajutav. Kui me aga tõstame esile üksikud vormiomadused, kui me vaatleme neid kokkuvõtlikult kogusummas, siis ei anna see enam vormi. Puudub orgaaniline tervikus. Teose vormi võime üldjoontes piirida kui vormiomaduste orgaanilist sünteesi, kuna samade vormiomaduste sünteetiline kogusuund ja kogusumma annavad stiili mõiste. Vorm jääb eeskätt tajujale, stiil jääb mõtlejale, uurijale.

On rõhutatud stiili piirimisel individuaalset väärtust (näit. E. Utitz „Was ist Stil?“). Eelolevas stiili definitsioonis võiks jääda see alla kriipsutamata, sest see on iseenesest mõistetav, et stiilielementidest on tähtsamad suurema individuaalsusega jooned, kuna teiselt poolt jälle ei saa täiesti puududa individuaalne väärtus kunstiteose vormiomadusel, kui oleme pannud teda tähele. Kui kogusummas ja kogusuunas on tähtsust mingil vormiomadusel, siis on ta ka individuaalse väärtusega: kui mitte omaette, siis ühenduses teistega. Üksiku teose stiili tabamisel tuleb tähele panna kõik vormiomadused ja nende kogusummaline mõju ning väljenduse eesmärk. Tähtis on just tabada vormiomaduste väljendamise suund, nende mõjupüüde eesmärk. Kui on aga tegu kirjaniku kogu loominguga, siis omandavad vormielementide kogusumma ja kogusuuna moodustamisel juba väljapaistvama tähtsuse omaette individuaalsed vormijooned.

Stiiliküsimuste jaoks on kujunenud oma teaduslik haru poetika ja stilistika näol, kuid väga äbarikult on arene-

nud kavakindel kirjandusteoste stiililine eritlus, stiilianalüüs. On võimalik, ja mõned kuulutavad seda ette, et stiilianalüüs kujuneb siiski omaette teaduseharuks.

Spekulatiivsed stiiliarutlused võivad viljakad olla ainult üksikute peas ja tegelikkude teostamiste külge poogituna võivad nad olla pentsikud ja koguni kahjulikud, nagu tõendavad kas või näit. XX sajandi programmilised kirjandusevoolud. Stiilivõtete kindlaksmääramine, piirimine ja süsteemi asetamine kuulub jälle puhtal kujul kirjandusteaduse valda. Mis aga on võimalik teostada laiemalt ja mis on mitmeti tagajärjerohke, see on stiilianalüüs; sest see on jõudumööda teosesse süvenemine.

Paraku on selleks veel väga vähe eeltöid; ollakse üldse ja oleme meie siin täielikud algajad ning diletandid. Ja milles seisab meie diletantsus? Oleme umbes nagu huvireisijad, kes peatuvad mingi mõjuva ehitise ees: vaadatakse, saadakse üldine mulje, ja minnakse edasi. Riivatatakse ainult kõige üldisemaid jooni või jälle üksikuid detaile. Kuid süvenemisel, põhjalikumal tundmaõppimisel avanevad sama ehitise sootu sügavamad ja mõjuvamad vormiomadused. Ning kui me suudame saavutada kõikide vormiomaduste sünteetilise kogusumma, alles siis oleme oma tutvumises jõudnud vajaliku sügavuseni.

Loetakse ju raamatut üks kord, ainult harukordadel mitmel puhul. See on samuti, nagu huvimatkaaja heidab ahne pilgu väärtuslikule ehitisele. Muidugi on palju raamatuid, mida võib jätta lugemata või lugeda ainult orienteerumiseks; kuid on ka meil niisuguseid kirjanduslikke teoseid, mis vääriavad suuremat süvenemist. Ei tule mõelda, et kõik ruttaksid pedantlikult raamatuid puurima, kuid lugeda võiks küll ikka järjest suurema süvenemisega ja üksikud peaksid lähemalt uurima mõningaid töid.

Et stiilianalüüside alal on tehtud alles vähe ja küsimus iseenesest veel algeline, siis püüame pilku heita selle teostamisvõimalustesse.

Stiiliuurimuste aluseks kirjanduses on teosed. Kuid samast alusest võib lähtuda väga mitmes suunas ja väga mitmete eesmärkide poole.

Kuni viimase ajani on uurijaid millegipärast huvitanud peaaesjalikult loomingulise momendi valgustamine ja kirjaniku isiku arvustamine. On tuntud suurt uudishimu autori vastu ja on püütud saada jälile, kuidas valmis teos. On psühholoogilistel printsiipidel tungitud teosesse ja on suundunud autori ja teose vahekorra psühholoogilisele ava-

likkuse ette toomisele. See rahuldab inimlikku uudishimu ja see andis kõmukaid tulemusi.

Kui ei ole käsitleda eluloolisi andmeid, siis võib autori kohta teha ainult mitmesuguseid oletusi. Arvustustes on need oletused tihti naiivselt kindlad: arvatakse, et see, mis tundub loomulik enesele, oligi tõelik autori puhul. See-sugust käsitlust on meil koguni suuremais kirjandusloolisis töis.

Märksa teaduslikum on teine tee. Nimelt tarvitab kirjanik sõnu teisiti kui harilik surelik: kirjaniku sõnade taga peab olema midagi kunstitahtelist. Kui nüüd pääseda selle kunstitahtelisuse jälile, siis võib usutavalt nii mõn-dagi oletada.

Suuremaks teeks siin on affektide jälgimine. Võib tä-hele panna, et iga kirjanik tarvitab sõnu omamoodi. Nii näit. võib teatav kirjanik näha värve ja ainult isesuguseid värve, võib tarvitada tumeda-, heleda- jne. kõlalisi sõnu, võib tarvitada sõnu, mis seotud teatava psühholoogilise alaga, võib näit. valida sõnu, mis juhivad asketismile, iha-rusele, trotsivale asjalikkusele jne. jne.

On tähtis, missugused lemmiksõnad ja motiivid on au-toril, millest võib siis teha veenvaid järeldusi. Veel peene-koelisem uurimus võib jälgida autori ülekantavuse teid: sõnad esinevad ju mitte alati otsekoheses, vaid tihti üle-kantavas mõttes (sõnafiguurid, milles eriti tähtsad metafoo-rid); kui see ülekantavus on juhitud mingist tunde-st, affektist, siis saab uurimus sellele kergesti jälile. Nii võib stiilianalüüs avastada nii mõnegi omaduse, millest kirjaniku elulood muidu vaikivad ja mida kirjanik on hoidnud sala-duses või millest ta pole olnud üldse teadlikki.

Sellesuunaline stiilianalüüs annab tagajärgi, kuid need tagajärjed riivavad peasjalikult kirjaniku isikut ja on sis-setungimised isiklikesse asjusse. Liiatigi võib siin tihti eksida, sest on tegemist siiski hüpoteesiga; hästiteostatud tulemus võib aga panna uskuma ja luua eksiarmusi. Et siin võib olla eesmärgiks, saada just haiglaste, varjatud omaduste jälile, siis toovad tulemused kaasa isiku diskre-diteerimist, millest pole kasu kellelegi ja mis on eksimuse korral kuritegu.

Kirjanduslikule teosele võivad need kajastuda tihti ka halvavalt. Ütleme, et uurimus on paljudel andmeil teinud otsuseks, et kirjanik on kurjategija kalduvustega. Muidugi üksikute andmete najal võib see halb joon esineda kaunis drastilisis värves. Kui me nüüd kõik selle negatiivse valguse heidame teosele nagu prožektoriga, siis võib tek-

kida sellest rida muljeid, mis kisuivad teose tegeliku väärtuse alla, asetades ta ühekülgsesse valgustusse ja sidudes lugeja negatiivsete affektidega.

Kirjaniku isiku suhtes oletuste tegemine teose andmete põhjal, mis on vaadeldud teatavas ühekülgses skeemis, on hädaohtlik; kunsti mõttes ei ole ka tähtis üldse, missugune oli kirjanik, vaid on tähtis, missugune on teos ise. Harilikult tehakse oletusi ka kirjaniku kohta, kellel surm ei lase enam end kaitsta, ja niiviisi võib heategeval otstarbel sünnitada ülekohut autori isikule ja teosele. On siis ka arusaadav, et selliste analüüside vastu avaldub kirjanikude eneste hulgas vaenlikkust.

Sellesuunalise uurimise positiivsed tulemused teose suhtes on ühekülgsed ja osalised: uurimus valgustab küll teose saamist ja selgitab vormiomaduste põhjusi, kuid teeb vähe tegemist teose vormiga kui niisugusega.

Oluliseks komistuskiviks on siin asjaolu, et tehakse järeldusi autori kohta, kuid interpreteeritakse kõik enese kaudu. Tegelikult on valitsemas lugeja ja teose vahetõde, kuna järeldused tehakse autori ja teose ulatuses. See uurimistee liigub libedal pinnal ja siin peaks järelduste tegemisel talitama suurte kogemustega ning ettevaatusega.

Stiiliuurimiste pearaskus peaks langema teosele kui ainutähtsale objektile ning eesmärgid ei tohiks asetuda väljapoole teost. Tähtis on lugeja ja teose vahetõde. Raamat omaette on surnud — ta saab elavaks lugejas. Ning teisest küljest ei suuda lugeja kõike võimalikku saavutada raamatust: ükskord annab sama raamat samale lugejale vähem, teinekord rohkem, ja peab arvama, et raamatust kõike võtta on võimatu.

Kui peajasjalikult püstitakse stiiliuurimisel lugeja ja teose vahetõde piires, siis jääb teose autor ainult kui kolmas selgitav lüli, mida võidakse tarbekorral vihjata. Kuid ka lugeja ja teose vahemail püsides võib uurimissuunda võtta mitut moodi.

Üheks oluliseks uurimussihiks osutub see, mis võtab lähtekohaks teadlikult teose mõju lugejasse. Tegelikult on nimelt lugu niisugune, et stiiliuurimist teostades peab olema teatav kord, teatav süsteem, ja seda süsteemi leida ei olegi nii kerge. Meie jätkame teiste tööd ning tarvitame neid vaatekohti, mis teistel juba olnud. Uurimise teostamise korra kujunemisel võivad teiste vaated niivõrt mõjuda, et eritlemissüsteem ei saa ehe. Kui aga analüüsimistee on ebaehe, siis äparduvad tihti lõplikud üldtulemused ja jäädakse rippuma üksikute osasaavutiste juurde.

Kui nüüd tahetakse puhtal kujul püsida teose mõju piirkonnas, siis tuleks vastavalt sellele mõjule kujundada ka vastav eritluse süsteem. Ei saa tarvitada mingit šablooni. Tuleb süveneda teosesse esiti intueerimise teel, tuleb lugedes, tajudes tabada teose tähtsamad vormiomadused ja nende sünteetilised ühisjooned, tuleb saavutada teose vormi tuum.

Kui teose vorm on intueerimise teel tabatud, siis võib kujundada tee, mille kaudu saaks loogiliselt ja kavakindlalt anda edasi teose stiil teistele ja ühtlasi süveneda ja avastada uusi nüansse ning vormipeenusi. See tee omandab peale selle, et ta olgu alati küllalt omapärane ja objektile vastav, suuremad erinevused üksikute kirjanduseliikide analüüsimisel. Väikest lüürlist luuletist tuleb eritella teisiti kui suurt romaani jne. Ühe sõnaga, tuleb arvestada kirjandusteose omapärasusi täies ulatuses. Praeguses kirjutises on näit. toetunud peaasjalikult jutustava proosa analüüsile.

Siinkohal olgu rõhutatud, et tihti jääb stiiliuurimus osaliseks. Võetakse rida vormiomadusi ja jälgitakse neid ning ei suudeta anda kogupilti, mis kajastaks vormitervikut. Võib uurida muidugi ainult üksikuid stiilijooni, ja see võib olla omaette tähtis ning tulus, kuid on oluline siiski eritella kogu tervik. Piiritelles stiili kui teose vormiomaduste sünteetilist kogusummat ja kogusuunda, on tähtis, kui see sünteetiline kogusumma ja kogusuund saavutatakse analüüsi teel. Tegelik analüüsitöö näitab, et see ei olegi nii kerge. Ometi on see tähtis kaugelatuslikumate eesmärkide saavutamiseks.

Äsjaselgitatud stiili-uurimise eesmärk oleks siis lõppsaavutisena pakkuda teaduslikult korraldatud analüüsi, mis avaks kirjandusliku teose vormiomaduste sünteetilise kogupildi. Avaks loogikaga töötades sellesama, mis lugeja tajub palju lühema aja jooksul. Seepärast on väga ajakohane märkus, et kas niisugusel stiili-uurimisel oleks tähtsust, et kas see ei ole tähenärimine ja rumaltark juurimine.

Kes teaduslikku töötamisviisi hindab, vaatamata näilikule asjatule jõukulutusele, kes usub, et teaduslikul tööel, kui ta viidud läbi tervikuliselt, peavad saabuma olulisemad tulemused, kuigi eeltööd on pedantlikult ja omaette väikeste saavutistega, — kes seda usub, see töötab kindlal käel edasi ja tal pole tarvis tõendus-eespool-toodud märkuse ümberlukkamiseks.

Kuid vaadake, kas niisugusel stiili-uurimisel on ka tähtsust igapäevsele surelikule, kas siin ei saaks ümberlukkata toodud märkust.

On tulus meelde tuletada võrdlust huvireisijast ja kunsti-pärasest ehitisest. On ju selge, et kõige oma vaimuerksuse, intelligentsuse jne. peale vaatamata ei suuda ükski huvireisija isegi lähemal vaatlusel enesele selgeks teha kõike vormi mitmekesisust ja ka vormitäiuslikkust, mis peitub ehitises. Samane lugu on ka huvilugejaga. Huvilugejale võib paista, et ta on saavutanud raamatu sügavused ja vorminüansid, kuid harilikult on see enesepete. Süsteemikindlal uurimisel paistavad teose üksikjooned märksa püsivamas valguses, on võimalik kõrvutada, uusi varjundeid avada ja koguni uusi üksikasju leida, millest töö algusel polnud aimu, kuigi oli teos hoolikalt intueeritud.

Ärgem arvestagem üksikute sõnade varjundeid mitmel korral lugemisel (kuigi võib ka neid arvestada, eriti lugeja ulatuses), vaid võtkem siin näiteiks jämedamaid jooni. Romaanis ja novellis on näit. väga tähtis karakteriseerimine; siin peituvad tihti teose sisulised eesmärgid. Harilikult saadakse aru tegelase karakteriseerimise ulatusest ainult jämedais joonis. Arvestatakse seda, mis otseselt väljendatud iseloomu kohta ja mida avaldavad tema teod, tegumood jne. Kuid autor võib karakteriseerida tegelast veel sõnafiguuride kaudu täiesti varjatult ja ka alateadlikult. Autor tarvitab tegelasega ühenduses teatava nüansiga sõna, kuigi see lause ja see sõna ei iseloomusta tegelast selle nüansi laadiliselt. Võtame näit. väikese katke Ed. Wilde „Mäeküla piimamehest“, lk. 91:

„Ei sa taha siis holländreks akata?“

„Ah ollendreks? — Tahaks ehk viimati koa, aga kas ärral sellega siis ikke tõsi taga on?“

„Tohoo ullu!“ Härra von Kremer saab pesas püstakamaks. „Kas arvad siis, et ma sinuga aiva tühja löri ajasin?“

Sõnad: „Härra von Kremer saab pesas püstakamaks“ väljendavad Kremeri hingelist elamust, mille võiks avaldada ka lause: „Härra von Kremer ajab enda sirgemaks.“ Muidugi iseloomustab sarnane hinge-elamus Kremerit käesoleval silmapilgul ja võib-olla ka kogu isiku-ulatuses, kuid antud sõnadest võib mõista veel rohkem.

Võrdleme sõna „pesas“ ja „püstakamaks“. Esimene sõna näitab, et Mäeküla mõisnikul oli hubane istuda heinasaos. Teine sõna on mõisteliselt pingutusega: teeb selle sirgemaksajamise äkiliseks ja alateadlikult sõjakaks. Kui juurde arvata ka kõlaline sõna külge, saame nurgelise ja kangetoimelise liigutuse, mis on ühtlasi pingutatud. „Pesas saab püstakamaks“ asetab Kremeri erilisse iseloomulikku valgusse. Ja need väikesed nüansid on märksa olulisemad ise-

loomustamise mõttes, kui üldine hinge-elamus. Peale selle hindavad need sõnad Kremerit: valgustavad vähe koomiliselt. Eriti tähtis on see hindav varjund. Siin on ühtlast teiste sõnade varjundiga ning üldiselt saame nende kaudu teada, kuidas suhtub autor tegelasse, kuidas ta hindab tegelast. Neil andmeil paistab meile Kremeri sisuline osa romaanis juba isesuguses valgustuses, ning üldkokkuvõttes olevad sellest romaani sisulised taotlused. Näit. meie tähtsamad kirjandusloolised õpperaamatud kaotavad just palju oma tabavusest selle tagajärjel, et seal on tehtud kokkuvõtteid šablooni järele, jäädes püsima kahvatuvärvilisele pinnale, kuna varjundeist tingitud individuaalsed jooned on pudenenud kätest.

(Järgneb.)

D. Palgi.

Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637—1927).

8

O. Loorits'a ennustust mööda alustab tema „Eesti keele grammatika“ (Tartu MCMXXIII) uue lehekülje eesti grammatikate, eriti vormiõpetuste, arengus. Kui seniseis grammatikais „lähtekohaks on võet ainult üks kohalik murre ja ained muist murdeist on tembeldet vigadeks — esiteks, teiseks on piirat „õige sõnakuju“ mõiste liig kitsalt ainult keeleajalooliselt häälikusääduslikuga“, siis lähtub käesolev keeleõpetus kirjakeelest kui omaette orgaanilisest ja elavast murdest, luues „enam s y s t e e m i meie keelde...“¹⁾ Ka Aavik võtab selle grammatika vaimustusega vastu, sest „kõik keeleuuenduse glulised ettepanekud ja nõuded on Loorits ses grammatikas omaks teind“²⁾ — Vaadeldgem lähemalt O. Loorits'a vormi- ja tuletusõpetust, kus autor on teetsenud keemikuna, „kes lahutab ja analyseerib ainult olevaid aineid pyydes jõuda kõige lihtsama ja yhtlasema elemendini“.³⁾

O. Loorits'a vormiõpetuse valdavama osa moodustavad mitmesugused tabelid ja skeemid, vähema osa aga üksikuid morfeeme käsitlevad paragrahvid. Esimeses „kaasuslõpude keeleajaloolises tabelis“ (lk. 21) viidatakse algupäraste käändelõppude arenemist eestikeelse kujuni ja nende esi-

1) Vt. saatesõna lk. XI.

2) Vt. Looming 1924, lk. 552.

3) Vt. saatesõna lk. XII.

nemist. Noomenite käänmist käsitletakse kahes tabelis ja kahes skeemis. Tabeleis loendatakse nimisõnu grupeeritult käändkonnisse ja esitades neist peakäändevorme; skeemides antakse ülevaadet peakäändelõppudest. O. Loorits'a deklinatsioonid on õige lähedad J. Aavik'u deklinatsiooniliikidele. Mõlemad autorid alustavad käänmist ühesilbilistest ja lõpetavad mitmesilbiliste -s ja -ne lõpulistega. Seega kuuluvad O. Loorits'a I deklin. — „yhesilbilised“ (maa, täi); II dekl. — „yhesilbilisiks lyhendunud“ (vakk, vars, sõber), III dekl. — „kahesilbilised lyhivältelised“ (isa, jõgi, lumi), IV dekl. — „kahesilbilised pikavältelised“ (piiga, Anna); V dekl. — „kahesilbilisiks lyhendunud“ (liige, turvas, vaikne); VI dekl. — „mitmesilbilised, suffiksid“ (raamat, kalmistu), VII dekl. — „eriarenenud suffiksid“ (kõnna, liige, hobune, oras).

Esitatud deklinatsioonideliigitelu on mitmeti laialivalgus ja viimistlematu. Nii leidub II ja III käändkonna sõnade (vakk, patt ja isa, jõgi) vahel suur sugulus käändelõppudes, mille tõttu osutub ülearusena nende vaatlus kahes deklinatsioonis. Samuti oleks võidud koondada piiga ja pere-tüüpi sõnad ühte liiki. Täiesti üleliigsena tundub -me ja -ne tüveliste sõnade kahekordne käsitletu (VI ja VII dekl.). Reljeefsemalt aga oleks pidanud autor eraldama vars- ja lumi-tüüpi sõnu teistest kahesilbilistest, millest nad tublisti erinevad. Lõpuks pole mingit olulist tarvidust liigitada tuletatud sõnu erideklinatsioonisse, vaid neid võib väga ostarbekohaselt deklioneerida vastavate lihtsõnade eeskujul, kui arvestada nende kaasrõhku. Viimast meetodit on kasutanud J. V. Veski, J. Aavik, E. Muuk j. t. Võrreldes vaadeldud deklinatsioonid J. Aavik'u omadega osutuvad nad viimastest kunstlikumaks, raskepärasemaks ja ebapraktilisemaks. — Deklioneerimistabeli iseärasuseks ja ühtlasi suureks puuduseks on, et esitatakse küll mitmest sõnast vastavad käändevormid, ent peaaegu ühestki teatavat tüüpi sõnast ei anta kõiki vorme, vaid ühest noomenist esitatakse üks käändevorm, teisest — teine. Näit.: „tamm, lill“ — „kylje, lehe“ — „tamme, kask“ — „kukkede, kolmede“ — „kukki, pilvi“. Keeleõppija ei saa seepärast kasutada tabelis antud sõnu konkreetse näitena puuduvate sõnade deklioneerimisel. Edasi puuduvad tabelis — isegi klambreis ja alamärkuis — paljud üldkirjakeeles kõikide poolt tarvitatud vormid, nagu poiste, paelte; kahtede, võtmete, tütarde jne. Neid puudutatakse küll hiljemini

vastavate vormide harutlustel, ent nad on hädavajalised ka tabelis.

Teine — mitmuse moodustamise — tabel esitab paralleelselt d-, e- ja i-mitmuse vorme alaleütlevas käandes. Et autor on võimalikult igast sõnast tuletanud kolme erimtmuse vormid, siis avaneb siin ülevaade, missugused mitmusevormid vastavaist sõnust on eelistatavamad. Kahjuks pole O. Loorits ses tabelis suhtunud küllalt erapooletult i-mitmuse vormidesse. Viimaste üle on leidnud ta põhjust imestada ja mõnitada, asetades i-mitmuse vormide järele hüüumärke. Pealegi pole ta i-mitmuse vormide tuletamisel jälginud üldtarvitusel olevaid juhiseid (näit. vormides: nuiule, tuimule, viiule, uuile).

Kaks deklimeerimis skeemi (lk. 62—65) annavad ülevaate peakäänete lõppudest, kusjuures erandeid tähistatakse märkuste ja lisanditega. Viimased teevad skeemid kirevaiks ja segaseiks. Erandvormide esitamine oleks eespool-vaadeldud deklimeerimistabelis ootusepärasem olnud kui skeemides, mille ülesandeks on kinnistada olulisi jooni käänmisest.

Oma harutlusis käändevormidest puudutab O. Loorits eriparagrahvides käändelõppude saamislugu ja peatub pike-malt vormide praeguse kirjakeelse kuju selgitamisel. Ta ei lepi objektiivse vaateleja seisukohaga, vaid aetud „järjekindluse maaniast“ võitleb ta ägedasti erandite ja paralleelkujude vastu keelekultuurilise võidu nimel.

Vaatlen lähemalt mõningaid O. Loorits'a ühtluse ja järjekindluse mõttes soovitatud keelendeid. Tähtsaim neist on i-mitmuse asendamine koondelise mitmusega „yhesilb. lyhendunuis“. i-mitmuse „moodustuse kunstlikkust ja segast raskust“ illustreerib autor näidetega: „kannule (kannad: kand) — kannelle (kannud: kand) — kannelle (kannid: kann) — kannelle (kannud: kann)“ (lk. 59). Nende ühtesattuvate i-mitm. vormide rägastikust pääsemiseks soovitab O. Loorits tarvitusele võtta e-mitmust, mis „moodustub yhtlaselt ja eranditult kõikest tyvedest ja teiseks tugevaastmelisena teravalt erineb nõrgaastmelisest ainsusest“ (lk. 60). Ent ka e-mitmuse vormides on võimalikud ühtesattumused, nagu selle kohta J. V. Veski esitab kujukaid näiteid: „sõnakuju palkele peab tähendama palkadele ja palkidele, õlgel = õlgedel ja õlgadel; . . . talvel = talvadel, talvedel ja talvel . . . jne. jne.“¹⁾ Nii et e-mitmus ei vabasta mitte sugugi keelt homonüümest, vaid omakord suurendab nende hulka. Pealegi on

1) Vt. Eesti Kirjandus 1926, lk. 419.

i-mitmuselised kujud — valdu, jalust, silmi, lehis, tiivul jne. — elavaist murdeist niivõrt juurdunud üldkirjakeelde, et raske on neist võõrduda. Samuti lähtudes keele ilu põhimõttelt tuleb eelistada i-mitmuse vorme. „Nii osutub, et Loorits oma e-mitmusega ometi tahtnud ühtlust ja järjekindlust ei saavuta, vaid, vastupidi, keele toob veel rohkem kirjavust ja erandlikkust, sest d-mitmuse ja päris i-mitmuse lisaks toob ta keele veel kolmanda mitmuse.“¹⁾

Eriti tublisti püüab Loorits ühtlustada mitmuse omastavavorme. Kahesilb. lühendunuis soovitab ta lõppu -te liita eranditult ains. nimetavale: „nagu samm-as-te, armas-te, tytar-te, liige-te... tähtis-te, kuulus-te, vaagen-te, ohver-te (lk. 37). Edasi tarvitab ta järjekindluse mõttes: kahte (pro kahtede), paljute (pro paljude), seitsete (pro seitsete) j. t. Keele üldpruugi ja otstarbekohasuse nimel tuleb hüljata neid Loorits'a ühtlustatud mitm. omastavavorme. Sest paljud neist on kirjakeelele täiesti võõrad, nagu seitsete, mitute, vaagente, ohverte jne., kuna mõned langevad „ühte eritähenduslikkude kahesilbilisiks koondunud e-suffiksiliste vormidega: annete on moodustis sõnust anne — andme ja ande...“²⁾. Ei saa ka kuidagi asendada kergestiõpitavaid kujusid tütarde, akende ja kannede Loorits'a soovitatud tütarde, akente ja kannete vormidega, olgugi et viimased on analoogilised.

Samuti pole läbiviidav autori nõue: „mitmus olgu alati ja igalpool eranditult tugevaastmeline!“ Jääb ju keel-tüüpi sõnus nõrk aste ikkagi püsima³⁾ (keele-tele, ustele, õitele), vaatamata e-mitmuse vormide tarvitamisele.

Eespool-vaadeldud Loorits'a ühtlustuskatseist käänmise alal selgub, et on tahtnud küll vabaneda erandeist, ebajärjekindlusist ja ühtesattumusist, kuid pole seda suudetud, kuigi selleks on ohverdatud senise kirjakeele elavad vormid. Seepärast tuleb need ebaõnnestunud ühtlustatud vormid kõrvale jätta eesti kirjakeelest, nagu seda ka J. V. Veski ja J. Aavik soovivad.

Teretulnud on aga Loorits'a järjekindluse-püüd lõputa ains. sisseütleva (märki; laande, juurde; hätta, merre, majja), i-mitmuseliste (erandeid, vankreid, kuldseid,

1) Vt. Looming 1924, lk. 628.

2) Vt. E. Kirjandus 1926, lk. 420.

3) Sellele nähtele juhib juba M. Veske tähelepanu, vt. „Eesti keele healte õpetus“ lk. 66, 68.

väikesi, värisevi huuli jne.) ja teiste vormide ühtlustamise ja propageerimise alal, kuigi ta nende soovitamisel kaldub liiga kaugele. Näiteks ei saa pooldada ains. illatiive: ilusamma, igatsevva, õpetajja, ja mitmuse partitiive: maiseid, öiseid (pro maisi, öisi).

Loorits käsitleb esimesena meie grammatikais i-s u p e r-l a t i i v i. Kuid ta pole superlatiivvormide moodustamisel küllalt silmas pidanud L. Kettunen'i ja J. Aavik'u sellekohaseid reegleid, tuletades selle tõttu mitmeid väärforme: uuim, täim, varajaseim, praktiliseim jne. (pro uusim, täisim, varajasim, praktilisim). Vastuvõtmatud on ka Loorits'a ülivõrdevormid: hapuim, valjuim, vagaim, sandeim j. t., mille asemel tuleb leppida kujudega: kõige hapum, kõige valjum jne. Ses peatükis oleksid võinud mainimata jääda puhtmurdelised komparatiivid: kokkumale, ettemale, pühem, hapem j. t.

Arvsõnade käänmisel ja kokkukirjutamisel on Loorits hoopis kõrvale jätnud oma ühtlustamisnõude. Liit-põhiarvudes käänduvad tema järgi „kõik yldise kongruentsis ääduse järele.: kakssada kolmkymmend neli (234); kahestsajast kolmestkymmest neljast“. Siin oleks pidanud autor eeskujuks võtma oma „kordarvude“ käänmise juhise, et „deklineerub... ainult viimane lyli, kuna eelmised pysivad... omastavas...“ Ka ei saa omaks võtta Loorits'a kahte liitarvude kokkukirjutamise võimalust: „1) Kõik numbriyksused kirjutetakse lahus: kakskymmend (2) viistuhat (5) kolmsada (3) nelikymmend (4) kuus (6)...; 2) Kirjutatakse kokku numbriryhmad...: 2.222 = kakstuhat kakssadakakskymmendkaks...“ (lk. 70).

Pronoomenite tabelis puuduvad näited liit-asesõnade — seesama, seesinane, embkumb, igauks — käänmise kohta. Tabelisse on asjatult paigutatud paralleelkujudena tend, tat (teda) ja teisteise ja teisteist. Kes ja mis sõnust on antud ka mitm. gen. kellede, millede, millised vormid pole aga soovitatavad, sest kõiki mitmusevorme nimetatud asesõnust ei saa tuletada. Lõpuks mainitagu, et relatiiv-interrogatiivsete asesõnade hulka on ära eksinud indefiniitne embkumb.

Verbi konjugeerimist on Loorits mõnes suhtes keerulisemaks ja raskemaks muutnud. Esiteks on ta konjugeerimistabelis tarvitusele võtnud seniste nelja põhivormi asemele seitse: „aktiivis — III ja I inf..., ind... oleviku I. isik ja min... 3. isik, II... partitsiip; passiivis — II... partitsiip ja ind... olevik“

(lk. 73). Teiseks pole Loorits'a deklinatsioonide ja konjugatsioonide vahel täielikku vastavust. Nii on 6 pöördkonda 7 käändkonna kõrval; IV konjugatsioonis leiduvad „kahesilb. ylipikasilbivältelised“ painduvad sõnad, kuna IV deklinatsioonis asetsevad „kahesilb. pikasilbivältelised“ paindumatud tüved j. m.

Pöörmisest annab Loorits ülevaadet konjugeerimistabelis ja -skeemis. Neis liigitab ta verbe järgnevalt pöördkonnisse: I konj. — ühesilb. (viima, võima); II konj. — ühesilb. lühendunud (petma, kuulma); III konj. — kahesilb. lühivält. (ajama, sadama); IV konj. — kahesilb. ülipikavält. (kučkuma, torkima); V. konj. — kahesilb. lühend. (hakkama, tõukama); VI konj. — suffiksids (üttelema, jahtuma). Nagu Loorits'a deklinatsioonidessejaotus polnud viimisteldud, nii nõuab ka ta konjugatsioonideliigitelu lihtsustamist ja ühtlustamist. III ja IV konj., mille verbid õige ühtlaselt pöörduvad, võib ühte liita. Edasi tuleks III konj. alaliigid „konsonantliitumisi“ (olema) ja „eriarenemisi“ (nägema) asetada II konjugatsiooni, kuhu nad paremini sobivad. Viimaste juurde kuuluvad ka le-suffiksiga sõnad (esiteleva, mõtiskeleva) VI pöördkonnast.

Tabelis ja sellele järgnevas märkmete peatükis konjugeerimisest esitab Loorits mitmeid uuenduslikke ja murdelisi pöördvorme. Nii soovitab ta da-infinitiive: saia, jääa, võia; ja päästa (pääsma); oleviku vorme: kergib, vaigib; koan, kumardun; min. kondits. (olnuksin, tulnuksid); kaudset kõneviisi (olnuvat, kirjutanuvat); -nd partitsiipi (saand, jagand); -t(ud) partitsiipi (old(ud), alat(ud)), j. m. Neist vormid saia ja saiakse kui kitsal murdealal tarvitusel olevad peavad kirjakeelest eemale jääma. Loorits arvab küll, et päästa sõnast pääsma ei satu kokku päästa-vormiga verbist päästma, sest päästa olevat esimesel juhul teises silbivältes. Kuid ta eksib, sest kõigi „ühesilb. lühendunute“ infinitiiv on ülipikasilbivälteline. Seepärast on soovitatavam päästa — pääsma asemel tarvitada pääseda — pääsema. Vormid kergib ja vaigib peaksid refleksiividena teed andma kujudele kerkib ja vaikib; kuna aga millegagi põhjendatud ei ole murdelise koan — kudama sissetoomine kirjakeelde; samuti tuleb eelistada vormi kummardun, mitte kumardun. Nähtavasti ei pääse ka Looritsa isiklikud kardinaaluendus — olnuksin, õppinuksime (pro oleksin olnud, oleksime õppinud) ja tulnuvat (pro olevat tulnud) — üldtarvitusele. J. Aavik'u uuenduslikke morfeeme — lühendatud -nd ja -tet partitsiipe ning -tetakse lõpuliselt pas-

siivivorme — propageerib autor suure innuga, jättes siisk keeletarvitajale valikuvabaduse.

Partikleid riivab Loorits lühidalt ja pinnapealselt.

Tuletusõpetust defineerib Loorits kui „uute sõnade tuletamist yldse igasugu võimaluste abil“. Uusi sõnu moodustab ta kolme peapõhimõtte järgi: „1) uute sõnatyvete tuletamine, 2)... liitsõnade tuletamine ja 3)... uute sõnade tuletamine suffiksite abil“ (lk. 98). — Liitsõnade koos- ja lahuskirjutamist lahendades soovib autor definitiivset ja objektiivset täiendit kirjutada peasõnaga kokku, possessiivset ja subjektiivset — lahku. Nominatiivsete ja genitiivsete liitumuste käsitusel jälgib Loorits J. Aavik'u sellekohaseid printsiipe.

Suffikssõnade tuletamisel vaadeldakse eraldi: 1) noomeneid, 2) verbe ja 3) partikleid tuletavaid suffikseid. Noomeneid tuletavaist suffikseist on peaaegu kõik tähtsamad kaunis põhjalikult käsitletud, kusjuures puuduvad mõned haruldasemad suffiksid. Näit.: -me tüvelised (juhe — juhtme, iste — istme); -m lõpulised (sööm, kandam); -mik tuletised (raiesmik, lademik); -u suffiksitate hulgast mõtiskelu, õnnitelu j. m. Eriti tähelepanuväärselt on arendatud -lik ja -line suffikseid. Nende eraldamiseks tähistatakse senistele reeglitele lisaks järgmine juhis: „-lik tuletab ainult selge ilmega definitiivseid adjektiivse (milline?)“ [pühalik, kultuurilik], „-line tuletab kyll ka adjektiivse, kuid enam possessiivseid (kelle päralt, kelle juures, kellesse puutuv, kelle moodi?)“ [naiseline (= naise päralt)]¹⁾. Ilmne on, et säärast peent eritlust on raske läbi viia tegelikus keeles. Tühjendavalt harutatakse ka verbe ja partikleid tuletavaid suffikseid. -u-refleksiivide üldistamisel minnakse siiski liiga kaugele, taunides täiesti elujõulisi -i-lisi refleksiive (selgib, säilib j. t.).

Üldiselt tuleb tähendada, et O. Loorits'a tuletusõpetus on põhjalikumaid viimase aja eesti grammatikate toodangus. Siin on suutnud autor küsimusi loogilisemalt, asjalikumalt ja objektiivsemalt käsitleda kui eespool-vaadeldud vormiõpetuses. Viimane osutub enam tabelite, paragrahvide ja skeemide koguna kui ühtlase tervikuna. O. Loorits'a vormiõpetus sisaldab rikkalikke näiteid kivinevud ja uuendatud vormidest ning murdevigadest. Ent autor

1) Vt. Loorits'a E. Gr. lk. 121—122 ja vrđl. J. Aavik'u reegleid käesoleva kirjutise lk. 267.

pole küllalt suutnud neid morfeeme läbi töötada — näit. rühmadesse liigitada vorme nende oluliste tunnuste järgi, püstitada keelendeile vastavaid ja keeletarvitajaile vastuvõetavaid vormide moodustamise reegleid j. m. „Ühtlustamismaaniast ja erandifoobiast“¹⁾ ning isiklikust subjektiivismist tiivustunud Loorits pole oma vormiõpetuses avanud uusi perspektiive ega soetanud lihtsamaid meetodeid eesti keele vormiderägastiku käsitlemiseks, vaid on ainult pinda soojendanud selgejoonelisemate ja praktilisemate morfoloogiate koostamiseks. Tundub isegi väikesena ja vaevalt-märgatavana O. Loorits'a „Eesti keele grammatika“ keeleuenduslik mõjustus.

Keskkooli esimese klassi õpperaamatuks on kirjutanud O. Loorits „Eesti keele kooligrammatika“ I, Tartus 1925.²⁾ Mainitud grammatika vormiõpetus, mis koosneb 6 tabelist, 3 skeemist ja mõnest arutlevat laadi peatükist, on lühendatud ja osalt muudetud väljaanne ülalvaadeldud „Eesti keele grammatikast“. Järelikult sisaldab käesolev kooligrammatika peaaegu kõiki eespool-esitatud vormiõpetuslikke puudusi ja konarusi.

Deklinatsioonide ja konjugatsioonide jaotus on jäänud endiseks. Uudisena on tabelleis haruldasemad vormid antud jämedamas trükis ja mõningaile põhivormidele on lisandatud tarvitusel-olevad paralleelkujud, näit.: vormide ühte, liigete, seemete ja akente kõrval mainitakse kujusid: ühtede, liikmete, seemnete ja akende. Samuti on Loorits, arvestades J. Aavik'u vastuväiteid³⁾ ja „Õigekeelsuse-sõnaraamatut“, tabelleist mitmed isendilised morfeemid välja jätanud (nagu [infin.] saia, jäia; saiakse, joosen; valjute) ja neid asendanud vormidega: saajakse, jooksen, kaljude j. m. Kuid üllatusena tundub sõna kahju asetamine a u-tüüpi sõnade hulka, kuna ta ometi käändub piiga-tüübis leiduva lahja analoogial. — Liitavude alal on teinud Loorits edusammu, soovitades ainult sadu ja kümneid kokku kirjutada neid ühendavate arvude („... kymme tuhat viissada kaksikymmend kuus“).

O. Loorits'a kooligrammatika vormiõpetus ei vasta keskkooli I kl. õpperaamatu nõudeile, sest ta koosneb peamiselt kuivadest ja didaktiliselt puudulikest tabelleist ning skeemest, sisaldab palju keelelisi ebatäpsusi ja murdelisi

1) Vt. Looming 1924, lk. 555.

2) J. V. Veski on üksikasjaliselt arvustanud seda kooligrammatikat E. Kirjanduses 1926, lk. 417—422.

3) Vt. Looming 1924, nr. 7 ja 8.

forme (kudama — kudas; kanarpik; sooji, põidu; reeglitele ~ reegeltele; annetele ~ andmetele j. t.) ning on raskepärane ainekäsitus- viisilt. — Et O. Looritsa „Eesti kirjakeele tabelid“ (Tartus, 1925) on täpsad äratõmbed ta kooli-grammatikast, siis ei tarvitse neid lähemalt puudutada,

Vahepeal viidatagu, et meie uusimaid grammatikaid on ühtlustanud keeleliselt „Eesti Õigekeelsuse-sõnaraamat“ I (Tartus, 1925) ja oskusõnaliselt „Valik eestikeelseid grammatilisi oskussõnu“ (Eesti Keel 1925), kuna vormiõpetuslikke meetodilisi võtteid on omandanud viimase aja grammatikud lektor J. V. Veski'lt, kelle käänd- ja pöördkonnad tulevad allpool vaatlusele.

J. V. Veski „muutkondade süsteemi aluseks on tüve (s. o. ains. om.) silpide arv, kusjuures tuleb osalt silmas pidada ka sõnade pearõhku (võõrsõnus) ja kaasarõhku (suffiksites). Liigitust alustab ta kolmesilbilistest nimelt õpetuslikel põhjusil: kõik kolmesilbilised tüved on kui homogeense ehitusega paindumatud sõnad kõige lihtsamad vaadelda“. ¹⁾

K ä ä n d k o n n a d :

„I käändkond: kolmesilbilised tüved (raamat, hobune, redel, kuningas, alus, tuhat, kolmas, ilus, madal, laulik, kolm, sõrmus, petis, joomar j. t.); võõrsõnad, mille tüvedel on pearõhust lõpuni 3 silpi (ráadio, registráator, lütséum, geograáfia j. t.); suffiksid -ur, -ard, -jas, -kas, -ja, -la, -mu, kaasarõhuline -nè, -nd, -ng, -v, -(i)stu, -ti, -ts, -tu, -tud, -nud, kõik kolmesilbilised liitsuffiksid, nagu: -ikune, -üsene, kui ka komparatsioonitunnus -m (näit. lendur, kangur, logard, mustjas, rohekas, laulja, lehtla, elamu, vakane, isand, loeng, loov, laulev, kalmistu, tilguti, näpits, autu, määratu, teotatu, tänamatu, tehtud, tellitud, tarvitatud, söönud, kadunud, vastastikune, tingimusene, suurem, suurim).

II käändk.: kahesilbiliseks kulunud kolmesilbilised tüved (rahvas, rukis, kubjas, söölas, aasta, vaade, ase, võti, kümme, vaagen, suhkur, number, kindel, kuulus, tähtis, toimne, vaene, haige, veis j. t.); võõrsõnad, mille tüvedel on tugeva-astmelisest pearõhulisest silbist lõpuni 2 silpi (näit.: majúskel, dattel, termoméeter, nóobel, sensiibel, reaalne, eksáktne). E r a n d r ü h m : l-, n-, r-ga lõppevad teise-silbivärtelised sõnad (näit. kannel, aken, peenar), mille mitm. tunnus -de.

1) Materjalina on kasutatud isiklikult saadud andmeid ja ülikooli-loenguid.

III käändk.: kahesilbilised tüved (isa, talu, rohi, sõda, jõgi, ader, jalg, leht, kepp, taat, varss, soe j. t.); kaasrõhulised suffiksids: -ik, -dik, -lik, -mik, -nik, -ndik, -stik, -kõnd, -èlm, -èlu, -tär, -mäng, -ism, ja laensõnade raske kaasrõhuga eelviimane tüvesilp (näit. ümbrik, legendik, raiesmik, kümnik, kolmandik, sõnastik, kildkond, kujutelm, käsitelu, pariisitar, departemang, organism, kompekk, advokaat, kontsert); vöörsõnad, mille tüvedel on pearõhust lõpuni 2 silpi, ja nendest arenenud laensõnad (näit. atsetaat, aeroplaan, bensiin, ankeet, muuseum, gümnaasium, amulètt, intelligènt, analüüs, paradüis, anatoom, kompositsioon, komisjon, ohvitser). E r a n d r ü h m a d : a) teise-silbivärtelised ja mõningad esma-silbivärtelised vokaaliga lõppevad eesti ja vöörsõnad (näit. neiu, kaasa, Uku, Miina, Jüri, pere, koma, auto, kino, krabi, draama, sohva, liiga, summa, prisma, skaala, panoráama, diafrágma) ja suffiks-*-nna* (näit. lauljanna, preestrinna); b) kahesilbilised *n, l, r* või *s* sisaldavad mitmuses sünkopeerunud *a-* ja *i-*tüved (näit. heinte, paelte, koerte, okste, vitste, aiste, poiste): *-te* tunnus (sünkopeerumata vormide *-de* kõrval).

IV käändk.: kuuluvad kahesilbilised *e-*tüved — a) pika sisehäälikuga (näit. keel, uus, paas, kaas, kõis, vars, naine) ning käsi-tüüp (näit. vesi, tõsi) ja b) lühikeste sisehäälikutega (meri, veri, uni, lumi, tuli); kuuluvad kaasrõhulised *e-*suffiksids *-dane, -lâne, -ldane, -ine, -line, -lisus, -line, -üne, -güne, -kène, -is, -dis, -tis, -üs, -düs, -müs, -ndüs, -tüs, -mine, -mène* (näit. lähedane, kahtlane, haruldane, paberine, endine, roheline, elulisus, ajutine, pikkune, lopergune, lühikene, avaldis, peletis, tervis, haigus, kirjutus, vabadus, harjumus, kaubandus, kurbtus, äärmine, lugemine, esimene); vastavalt kuuluvad *e-*lised vöörsõnad, nagu: *autobüs, omnibüs j. t.*

V käändk.: ühesilbilised tüved (maa, koi); vöörsõnad, mille tüvedel on pearõhk viimasel ülípika vokaaliga silbil (näit. büroo, komitee, kanvaa, epopöa).“

Lõppude järele on J. V. Veski käändkondade kava järgmine:

	I	II	III	IV	V
„ains. os.	-t	-t	— (erand - t)	-t -d	-d
mitm. om.	-te	-te (erand	-de (erand - te)	-te -de	-de
ains.		-de)			
sisseütl.	-sse	-sse	—	—	-he, -sse
mitm. os.	-id	-id	-u, -i, -e ehk -sid	-i ehk -sid	-id, -sid

„Nagu neist ülevaateist näha, esinevad I ja II käändkond omavahel sugulusrühmana, nagu III ja IV omavahel. Samad sugulusvahekorrad esinevad ka pöördkondades, millel on ühtlasi samad tunnused, mis käändkondadel.“

Pöördkonnad:

„I pöördk.: kolmesilbilised tüved (alanema, jututama, vabandama, pühendama, pühitsema, kaubitsema j. t.); -eerima -suffiksiga võõrsõnad (organiseerima jne.).

II pöördk.: kahesilbiliseks kulinud kolmesilbilised tüved: II inf. -ta ja indik. prees. tugeval astmel (hüppama, vaatama, näitama j. t.). Erirühm: kaasrõhulise lè-suffiksiga sõnad (mõtleva, liugleva, lendleva, kõneleva; jägoleva j. t.).

III pöördk.: kahesilbilised tüved (näit. valama, sööbima, muutuma, töötama, lugema, õppima, õitsema j. t.) ja i-suffiksiga võõrtüve-sõnad (tapeetima, analüüsima, eksperimentima j. t.).

IV pöördk.: kuuluvad kahesilbilised e- ja a-tüved (näit. tulema, panema, pesema, õitsema, laskma, päästma, maksma, tapma, naerma, veenma j. t.); rõhutu le-suffiksiga moodustunud sõnad, mida tuleb pöörata täiesti samuti kui sama pöördkonna tulema-sõnu (käsit[ele]ma, mõtisk[ele]ma jne.).

V pöördk.: ühesilbilised tüved (saama, sööma, võima, käima, naima j. t.).“

See on ülevaade J. V. Veski käänd- ja pöördkondadest autori enda sõnastusel. Deklinatsioonid ja konjugatsioonid on Veski täiesti kooskõlastanud ja ühtlustanud, mis kergendab nende omandamist. — Allakirjutanu ühes teiste tegelikkude pedagoogidega (J. Ainelo, J. Soll¹⁾) peab mitmesilbilistega alustatud täielikke, selgepiirilisi, loogilisi ja ilmekaids Veski pöörd- ja käändkondi õnnestunumaiks ja parimaiks eesti deklinaerimise ja konjugeerimise õpetamisel ja õppimisel. Sest võrreldes eespool esitatud käändkondade lõppude tabelis üksikute deklinatsioonide peakäändelõppe, osutub, et ainult I (mitmesilbiliste) käändkonnas on igal peakäändel üks lõpp. Pealegi jääb sõnatüvises käändkonnas nii käändelõppude kui ka mitmusetunnuste ees muutumatuks astmevahelduselisel ja lõppvookalilt (välja arvatud i-liste i-mitmus, näit. pabereid). Sellevastu on V (ühesilbiliste) käändkond, mis paljudel grammatikuil (K. Leetberg, J. Aavik, O. Loorits, E. Muuk

1) Vt. Eesti Keel 1928, lk. 29.

j. t.) on esimeseks käändkonnaks, paralleellõppudega, tublisti muutuvate tüvedega (pea — pähe — päid) ja erandite-rikas (hea, au j. t.). Teiseks arenevad Veski käändkonnad üksteisest järk-järgult orgaaniliselt ja loogiliselt, moodus- tades ühtlase sümmeetria: keskel asetseb komplitseeritum ja raskeim deklinatsioon, alul ja lõpul lihtsamad ja kerge- mad. Lõpuks suurendab J. V. Veski käänd- ja pöörd- kondade praktilisust, et võõrsõnu ja tuletatud tüvesid känd- dakse ja pöördakse neis vastavate lihtsõnade kõrval, mitte erimuutkondades, nagu Loorits'al.

Tuletusõpetuse alal püüab J. V. Veski: 1) kõrval- dada keelest väärtuletisi (näit. m a i s m a a, mitte maisamaa; liustik, mitte liugustik; mäestik, mitte mägestik); 2) kooskõlastada lihtsõnade tuletamist (näit. tütarlaps — poeg- laps, mitte poisslaps); 3) fikseerida erituletistele kindlad tähendused (näit. edustama 'fördern', esindama 'ver- treten', esitama 'ette kandma', ettama 'vorstellen'); 4) soetada uusi sõnu: a) eesti murdeist (haju ma 'zerstreuen', or b 'vaeslaps', or b u m a 'vaeslapseks jääma', kullas 'kahe- paikse poeg' j. t.); b) soome ja teistest hõimukeelist (a i s- ting 'Empfindung', t a j u m a 'wahrnehmen', l e v i m a 'sich verbreiten', s o o r i t u s 'Verrichtung', n u l g 'Abies' j. t.); c) kunstliku loomingu teel (ü l l a s 'edel', r a k k i m a 'organisie- ren' j. t.). Rikkalikult leidub Veski keelelisi uudissõetisi „Eesti Õigekeelsuse-sõnaraamatus“ ja paljudes erialalistes oskus- sõnastikes, mille koostamisele ta on pühendanud juba vahet pidamata 9 aastat¹⁾, et võimaldada eesti keeles mõtteid täieulatuslikult avaldada kõigil teaduse- ja oskusealadel. Uute sõnade loomisel on J. V. Veski istutanud kirjakeelde muu seas järgmised suffiksids: -(i)stu: puistu 'Gehölz', maistu 'Länderei', heinistu 'Grasbestand', haavistu, saaristu, tam- mistu (=puhas, teist liiki puudega segamata haava-, saare-, tammemets); -mu: elamu, pühamu, tuhamu; -el (tuletised frekventatiividest): tõstel (tõstmisriist: Heber), süstel (=süs- timisvahend, naha alla pritsimise abinõu), vântel 'Bleuel- stange'; -las: kõlblas, meelas, üllas, komblas; -ti: mahuti, suguti, külmuti, säiliti, lahtisti jne.; -e [gen. - m e], -jas ja -tis rikastusi: mäрге [märkme], sööde [söötme] j. m.; kerajas, lain- jas j. t.; asulis, ehitis j. p. t. Hoopis rääkimata erialaliste oskus- sõnade suurtest kogudest, mis mitmesugustes spetsiaal- komisjonides J. V. Veski keelelisel kandel on valminud või alles valmimas, on ta sõnasoetistest igapäevasemaski keeles arvukas hulk tarvitusele tulnud; näit.: andmed, tõus-

1) Vt. Ecsti Keel 1927, lk. 153.

med, märkmed, märkmik, elamu, sajand, malevkond, seos, osis, muistis, juhis, juhend, karusnahk, ühik, urve, kinnisvara, vallasvara, talund, loend, tulundus, käändsõna, pöörd sõna, üte, maak, uluk, ilmastu, ravi, ravila, üllas, rõhtus, täppis, nõudlema, sõltuma, arvutama, korrutama, liiklema, loendama, leiutama, lisandama, avastama, nugima, süstima j. t.¹⁾

A. Valdmann'i „Eesti keele grammatika“ (Tartu, 1926), mis on mõeldud õpiraamatuks algkooli V õpi-aastale, annab lühikese ja hõreda ülevaate vormi- ja tuletusõpetusest. Vormiõpetus esitab sõnade ja nende alarühmade liigitelu ning pöörd- ja käändkondade jaotuse ühes mõningate tabelitega, kuna tuletusõpetus ainult mainib sõna osi ja liitsõnu. Käänd- ja pöördkonnad on laenatud J. V. Veski'lt, kuid need on ümberpöörduvalt järjestatud: alustatakse ühesilbilistest ja lõpetatakse mitmesilbilistega. Terminoloogia on omandatud eespoolmainitud grammatiliste oskussõnade vihust. Õpiraamatu lõpus esineb lugemis-palasisid ja luuletisi grammatiliste harjutistena.

Metoodiliselt on see grammatika ebaõnnestunud. Kogu õpiraamatu kestel tarvitatakse deduktiivset meetodit: antakse lühike seletus ning juhised, ja siis esitatakse paar näidet. Deduktsioonis (dogmaatikas) on mindud isegi nii kaugele, et käänmistabelis vaadeldakse enne käändelõppe, siis alles asutakse sõnade esitamisele peakäändeis (lk. 18, 19). Kuid eriti algkoolis peab kuivade keelendite õpetamisel tarvitama heuristilist teed, et keeleõpetust muuta lastele suupäraseks ja elavaks aineks. Mainitud sõnaõpetuse ilmekus kannatab ka selle all, et selles ei sõrendata käsiteldavaid sõnu, käändelõppe, tunnuseid jne.

Elmar Muugi „Eesti keeleõpetus“ I (Tartu, 1927) „on normatiiv-deskriptiivset laadi“²⁾: selles vaadeldakse meie normeeritud kirjakeelt „Eesti Õigekeelsuse-sõnaraamatu“ alusel, seejuures kasutades üldtunnustatud grammatilisi oskussõnu. Keelendite käsitlusel on lähtekohaks näited, millest arendatakse juhised ja seadused keele tarvitamise kohta.

Vormiõpetus algab sõnade jaotusega liikidesse, mis omakord ühendatakse „nende muutmisviisi järgi kolme rühma“ (lk. 31): a) käändsõnad e. noomenid; b) pöörd sõnad e. verbid; c) abisõnad e. partiklid. Siis selgitatakse tüvede lõpphäälküid, paindumust ja koondumist häälküloos varal. Eri-sõnaliikide käsitlemisel

1) Isiklikult saadud andmed.

2) Vt. keeleõpetuse eessõna.

pühendatakse erilist tähelepanu käändsõnade käänmisele ja pöördõnade pöörmisele, kuna ülevaatliselt ja lühidalt vaadeldakse sõnade alarühmi. Nii üksikute muutevormide selgitamisel kui ka muutkondade järjestusel on E. Muuk pidanud silmas keeleajaloolist lähtekohta.

Uudusena jätab Muuk iseseisva käändena vaatlemata sihitava e. akusatiivi¹⁾, „sest sel käändel puudub praeguses eesti keeles oma eriline kuju“ (lk. 37). Seda uuendust tuleb kõigiti pooldada, sest on ju meil niikuinii palju käändeid. Kaunis kujukas ja täielik on ses vormiõpetuses käändelõppude tabel. Käänete järjestuse suhtes ses tabelis tuleb aga märkida, et õpetuslikult pole soodus koht olevale käändeale alaltütleva ja saava vahel, vaid teiste ühildumata käänete kõrval. Põhikäändeks peale ains. ja mitm. omastava on Muuk valinud esmakordselt i-mitmuse -sse-lõpulise sisseütleva. Seega on ta püstitanud põhikäände, millest saab otseselt tuletada teisi i-mitmuse vorme, asendades -sse vastavate muude lõppudega (lehi/s se—lehi/s). Kuid arvestades seda, et i-mitmuse vormide moodustamisel kujundatakse esimesena mitm. o s a s t a v — senine i-mitmuse põhikääne — ja et viimasest oleneb teiste i-mitmuse vormide tuletamise võimalus, osutub i-mitmuse -sse-lõpulise sisseütleva tarvituselevõtte põhikäändena ainult näilikuks kergenduseks ja edusammuks.

Noomenid ja verbid koondab Muuk muutmisel „ainsuse omastava (=tüve) silpide arvu järgi kolme“ muutkonda: „a) ühe-, b) kahe- ja c) kolme- ning enamsilbilised tüved...“, kusjuures arvesse võetakse ka nende silbivälde“ (lk. 46). Käänd- ja pöördkondade alajaotustena esinevad Muugil tüübid. Nii kuuluvad ühesilb. käändkonda maa- ja koi-tüüpi sõnad; kahesilb. käändkonda tüübid: sõda, pesa, jõgi, nimi, leht jne. jne. — Tuleb tähendada, et tüüpide toomine meie muutkondadesse on vaatliku õpetuse seisukohalt otstarbekohasemaid vahendeid sõnade muutmise hõlbustamiseks ja elustamiseks. Sest kui kõik noomenid on liigitatud grammatiliste oluliste tunnuste ja sõnade kõlalise sarnasuse alusel selgepiirilistesse ja kindlasse tüüpidesse, siis on tarvis meeles pidada ainult tüüpi esindavate sõnade põhivorme, kuna teisi sõnu on hõlpus kända ja pöörda nende konkreetsete eeskujude analoogial, tuginedes sarnasuseassotsiatsioonile. Tarvitades E. Muugi muutmistüüpe sõnade käänmisel ja pöörmisel on selgunud, et

1) A. Saareste artikli „Akusatiivist meie grammatikais“ alusel, Eesti Keel 1926, lk. 101.

mitmed neist tüüpidest on väga kunstlikud ja ebapraktilised (näit. tüübid leht, kuulus, leppima, murduma j. t.). Ei või ju harilik keeleõppija aimatagi, et sõnad ingel, ankur, koorem j. t. käänduvad kuulus eeskujul, sest side nende sõnade ja peasõna vahel on võrdlemisi kauge (pealegi hääldatakse kuulus-sõna murdeti teise-silbivältelisena). Samuti ei ole Muuk suutnud küllalt ühtlaselt ja orgaaniliselt ühendada sõnade tüüpe ja nende pearühmi muutkondadesse. Nii sisaldab I (ühesilb.) käändkond kõigest 2 tüüpi, II käändkond aga 4 pearühma e. 24 tüüpi ja III käändkond 4 pearühma e. 17 tüüpi sõnu. Selle tõttu on raske ülevaadet saada kahe viimase käändkonna ja ka pöördkonna peavormidest, millised üksteisest tublisti erinevad. Järelikult pole Muugi kolm käänd- ja pöördkonda saavutanud selgust ega ülevaatlikkust, vaid hajuvust ja raskepärasust. Kõigiti tervitatav on autori kavatsus grammatika II trükis tarvitusele võtta 5 käänd- ja pöördkonda¹⁾.

E. Muugi muutkondade üksikasjaline liigitelu on järgmine:

Käändkonnad:

Pöördkonnad:

I m a a, koi.	t o o m a, käima.
II 1. a) sõda, pesa, jõgi, nimi, leht, jõud, soe, padi, ader, ohvitser, käsitelu, laevastik; b) m e r i; c) pere, piiga, kuninganna.	1. a) l u g e m a, paluma, siblima, leppima; b) t u l e m a, esitlema.
2. käsi, uus, vars, kaas, keel; teine, virulane, kirjutus.	2. s a a t m a, murdma, laulma, seisma, laskma.
III 1. a) m u r r e, hammas, tütar; b) liige, ase;	1. t õ m b a m a, õmblema, kõnelema.
2. a) a a s t a, aus, haldjas, kuulus, raudne, madal, kuningas, kolmas; b) v a e n e, teos, punane, vares.	2. m u r d u m a, kirjutama.

Eespool-esitatud muutkondade-jaotuse üldjärjestuses on mõnesuguseid kokkupuuteid O. Loorits'a ja J. Aavik'u muutmiskavadega, kuid sisuliselt leidub selles kõige rohkem sugulusjooni J. V. Veski käänd- ja pöördkondadega, ainult

1) Vt. Eesti Keel 1928, lk. 28 ja 29.

vastupidises järjekorras. E. Muugi I dekl. langeb kokku Veski V-daga, III dekl. jälle I ja II-sega, ning II dekl. üldjoontes III ja IV käändkonnaga. Erinevaks jooneks on ainult meri- tüüpi sõnad: Muuk käänab neid sõda-tüüpi sõnade erandjuhna, kuid Veski keel- tüüpi sõnade kõrval¹⁾. Veski eeskujul muudab Muuk võõr- ja suffikssõnu paralleelselt lihttüvedega.

Pärisnime käänmisse, kus senini valitses kindlusetus, toob Muugi vormiõpetus lõpliku lahenduse. „Eesti pärisnimed käänduvad nagu vastavakujulised üldnimed“, kusjuures „tuleb kõigis käändeis peale nominatiivi eraldada tarbekorral apostroofiga tüve nimetavaline osa“ (Kask — Kase — Kask'e ja Kase — Kase' — Kase't j. t.; lk. 84—87).

Ka im-superlatiivi moodustamise kohta esitab Muuk selgejoonelised juhised, viimistelles sellekohaseid L. Kettunen'i ja J. Aaviku reegleid. „Tunnus -im liitub algvõrde tüvele just samuti nagu mitmuse tunnusi ainsuse tüvele: vägevaim (vrd. vägevaid), raskeim (vrd. raskeid), karmem (vrd. karmed)...²⁾ „Ainult neil sõnul, mil komparatiivi kujundamine on erandlik“ (targem, hullum), on superlatiivis alati -im (targim, hullim, soim [$\leq$ soim $\leq$ soojim]). Mõnelt poolt on imestust avaldatud viimaste „veidrate“³⁾ superlatiivide kohta. Kuid otstarbekohasuse põhimõttel ei saa ka neid üksikuid, esialgu võõrapärastena tunduvaid superlatiivivorme hüljata.

Samuti on Muuk otstarbekohaselt ja lihtsalt reeglitanud tegijanimemoodustamise tulema-tüübi sõnus, kooskõlastades selle i-mineviku tuletamisega (tulema — tulim — tulija; kuid: munes — muneja). — Lõpuks on E. Muugi vormiõpetuse positiivseks jooneks, et vormide kujunemise vaatlusel ei piirduta kuivade ja vähehuvitavate näidetega häälkuloost, vaid seejuures esitatakse rikkalikult näitlikke sõnakujusid meie rahvalauludest.

Kuna O. Loorits'a grammatika otse kubises rööpvormidest, esineb neid E. Muugi morfoloogias palju vähem; kuid nendegi toomisel oleks Muuk võinud olla veelgi tagasihoidlikum, olgugi et esitatud vormid on antud „E. Õigekeels.-sõnar.“ Näiteks oleksid võinud mainimata jääda paralleelmorfeemid: jõuisse, külis (külgedes), ahert j. m.

Kokku võttes ei saa mainimata jätta, et E. Muugi

1) Uues käänmiskavas on Muuk selle erinevuse tasandanud, vt. Eesti Keel 1928, lk. 29.

2) Vt. lk. 89.

3) Vt. „Kasvatus“ 1927, lk. 398.

grammatika märgib, vaatamata mõningaile puudusile, viimase aja eesti vormiõpetuste arengus suurt edu. E. Muugi vormiõpetuses on reeglstatud lõplikult mitmed üldtarvitusel-olevad ja uuenduslikud vormid, mille tarvitamisel seni kaheldi ja eksiti. Vormide vaatlusel on püsinud autor teadlase objektiivsel pinnal. Ta ei propageeri individuaalseid keelendeid, nagu see eriti omane Loorits'ale, vaid esitab asjalikult keelde fikseerunud keelendeid ja üldtunnustatud uuenduslikke morfeeme, kuna kogu E. Muugi vormiõpetust seob ja ühendab ühtlaseks tervikuks induktiivne ning loogiline käsitlusviis.

E. Muugi „Lühike eesti keeleõpetus“ I (Tartu, 1927), mis on lühendatud väljaanne sama autori eespoolvaadeldud „Eesti keeleõpetusest“, on mõeldud keskkooli I kl. õpiraamatuna. Käesolevast väljaandest on välja jäetud mõned vormide häälikuloolised harutlused ja muud vähemad alamärkused, kuid lisandatud on mõningaid õigekirjutuslikke juhiseid. Viimastest tähtsamaid on: 1) üksikp, t, k kohta kuuluv reegel (näit.: kanep, piiskopp) ja 2) pärisnimede kirjutamist käsitlev õigekirjutuslik lisa (lk. 67—68).

Vaadeldava kooli-väljaande vormiõpetus, mis järelikult vähe erineb eespool-käsiteldust, väärib tähelepanu veel metoodilisest küljest. Esiteks peab tähendama, et mainitud vormiõpetuses pole küllalt ühtlaselt koondatud ühte küsimust haaravad paragrahvid peatükkide alajaotustesse. Selle tõttu on peatükid eriti käänmise alal kujunenud pikkadeks ja katkendlikeks. Näiteks alapeatükk „endised ning praegused kahesilbised tüved“, mis koosneb 9 pikast paragrahvist (lk. 40—54), sisaldab: 1) kahe pealiigi ja kahe erandrühma sõnatüüpide peavormid ühes neisse tüüpidesse kuuluvate sõnade loendiga; 2) kahesilb. tüvede astmevahelduse küsimuse; 3) mitmuse partitiivi lõppude lahenduse ja 4) i-mitmuse moodustamise. Õpiraamatu ülevaatlikkuse ja selguse seisukohalt on soovitatav, et eriküsimusi käsitlevaid paragrahve ühendataks vastava pealkirjaga. Muu seas olgu tähendatud, et kooligrammatikuil tuleb õpiraamatu jaotamisel peatükkidesse ja nende alaosadesse silmas pidada peale aine sisulise külje osalt ka ühe õppetunni jooksul läbivõetava aine määra.

Nagu juba eespool puudutatud, algab E. Muuk käänmist ja pöormist ühesilbilistest tüvedest. Kui säärane käänd- ja pöördkondade jaotus vahest õigustatud oli häälikulooliselt lähtekohalt tema pikemas „Eesti keeleõpetuses“, siis vähemalt kooligrammatikas oleks ta pidanud sõnade muut-

mise käsitlust alustama paindumatuist ja häälikuliselt muutumatuist mitmesilbilistest tüvedest. Sellevastu teeb aga n. n. tüüpide-süsteem käänmise ja pöörmise omandamise õpilastele eriti kergeks, näitlikuks ja „lõbusaks“. Näidete ilmekust tõstab kolmandavärteliste silpide tähistamine märgi abil, näit.: 'metsade, 'taevas, põllu'vilja. Kuid kõikide morfeemide vastu äratav õpilastes huvi ja kihutab neid morfoloogiliste seaduste jälgimisele ja lahendamisele vormiõpetust läbiv heuristilis-induktiivne meetod. E. Muugi „Lühike eesti keeleõpetus“ on ainuke metoodiliselt vastuvõetav õpiraamat vormiõpetuse käsitlemisel meie keskkoolides.

Tagasivaates pilku heites meie vormi- ja tuletusõpetustele, alates keeleuueenduse algpäevist ja lõpetades nüüdisajaga, tuleb tähistada neis kiiret uuenemist ja täienemist nii keeleliselt kui ka metoodiliselt. Selle ajajärgu tsentrumis seisev K. Leetberg pakub oma grammatikas veel murdelist keelt ja ennekuulmatuid oskussõnu, ent juba 7 aasta pärast esitab Muuk oma vormiõpetuse veergudel uuendatud ja normeeritud keelt kindlaskujunenud terminoloogia raamistikus. — Käänd- ja pöördkondade liigituses on uuemaegseis keeleõpetusis palju ühtlasi jooni. Peaaegu kõik grammatikud (K. Leetberg, J. Aavik, O. Loorits, A. Valdmann ja E. Muuk) alustavad muutkondi ühesilbilistest tüvedest. Ainult lektor J. V. Veski, kauaaegne praktilise eesti keele korraldaja ja õpetaja, lähtub muutmise käsitelul mitmesilbilistest. Muutkondade liigituse pea-aluseks on kõigil mainitud keelemeestel tüve silpide arv, kuid kõrvalalusteks silbivälde j. m. tunnused. Metoodiliselt põhjeneb ainult E. Muugi vormiõpetus induksioonile, teised grammatikud on tarvitanud deduktiivset meetodit. Paremaid ja põhjalikumaid õppevahendeid vormi- ja tuletusõpetuse alal sellest ajajärgust on E. Muugi vormiõpetus ja O. Looritsa tuletusõpetus.

Käesoleva ülevaate lõpp-peatükis tulevad käsitlusele muulastele kirjutatud eesti etümoloogiad.

(Järgneb.)

Karl Mihkla.

Rootsi kuningate hauad Eestis.

Vanadel eestlastel on muiste oma kuningaid olnud (P. Johansen, Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter, lk. 6; M. J. Eisen, Eesti Kirjandus 1917, lk. 210 jj.), aga ühegi nende hauda ei tunta peale Kalevi ja maasõja-

kuninga Tõllu haa (M. J. Eisen, Tõll ja ta sugu, lk. 22); viimast tunneb rahvasuu mitmes kohas (sealsamas lk. 86). Tõllu haudade rohkusega võivad võistelda Rootsi kuningad, kes küll iialgi ei ole Eestis asunud, aga keda traditsioon teab mõndagi Eestisse maetud olevat, neist näiteks 600. aasta paigu elanud Ingvar'i, kelle nime kirjutavad skandiinaavia vanad allikad tavalisest Yngvar, koguni nelja paika. Teiste kuningate nimesid ei teata nimetada; ainult haudu väidetakse Rootsi kuningate haudadeks.

Muiste tehti kuningate haudadele püramiide, kurgaane, künkaid ja muid mälestusmärke. Ülepea arvati vanasti, et vägimehed oma viimast und mägedes puhkavad (Rochholz, Tell und Gessler, lk. 137), nii ka vana Kalev Toomimäes. Rootsi kuningaidki laseb eesti traditsioon kas märke matta või nende hauale kääpa ehitada, nii et rahvaluule selleski suhtes vägimeeste viimse puhkekohaga muude rahvaste mälestustes ühineb, ka rootslaste omadega, kes näiteks Upsala lähedal kolme suurt küngast Rootsi kuningate haudade nime all tunnevad, peale selle veel mõnda vähemat (vrđl. B. Nerman, Vilka konungar ligga i Uppsala högar (lk. 3—8).

Ingvarist kõneleb muistend järgmist: En sommar for han till Estland, där han emellertid besegrades av esterna vid ett ställe, som heter Sten (at Steini) och stupade, varefter sveahären flydde och vände åter hem. Han blev höglagd på Adalsysla vid själva sjön (F. Jonsson, Heimskringla I, lk. 59). (Ühel suvel sõitis ta Eestimaale, kus eestlased ta ära võitsid ühes kohas, mis kannab nime Kivi, ja langes, mispeale Rootsi vägi põgenes ja pöördus jälle koju. Ta maeti Adalsyslasse üsna mere äärde.) Edasi kõneldatakse, et Ingvari poeg Anund võtnud sõjakäigu Eestisse ette, et isa surma kätte maksta, hävitanud siin laialt ja saanud palju saaki (m. k. lk. 60; ehk Wachter, Heimskringla I, lk. 92).

Ka norralased tunnevad Ingvari surma. Monumenta historica Norvegiae, lk. 101, teavad ometi ainult, att Yngvar blev dödad under en härfärd på den ö i Baltiska havet (mare Balticum), som av infödingarna kallas Ösel (Eycilla) (et Ingvar sai surma sõjateel Läänemere saarel, mida sealsed elanikud nimetavad Ösel'iks).

Snorre Sturleson'i Ynglinga saaga 36. peatükis kirjutatakse Ingvarist siin eesti keelde tõlgitult järgmiselt: „Kuningas Östeni poeg oli Yngvar, kes selle järele sai Rootsi kuningaks. Ta oli vägev sõjamees ja viibis sagedasti sõjalaevul, sest enne seda oli Rootsil palju sõdasid, küll

taanlastega, küll muude Läänemere sõitjatega. Kuningas Yngvar aga tegi rahu taanlastega ja läks siis Läänemere ääri laastama. Ühel suvel läks ta oma sõjaväega välja ja reisis Eestimaale, laastas seal suvel ühes kohas, mida kut-
sutakse at Steini; siis randusid eestlased suure sõjaväega ja hakkasid sõdima. Aga maavägi oli nii suur, et roots-
lased ei suutnud vastu panna. Kuningas Yngvar löödi seal maha ja ta rahvas põgenes; ta puhkab seal ühes künkas mere ääres, see on Adalssysselis. Pärast seda lüüasaamist sõitsid rootslased koju.“¹⁾

Järgmises, 37. peatükis kõneldakse edasi: „Kuningas Yngvari poeg oli Anund. — — — Kuningas Anund tungis sõjaväega Eestimaale isa surma kätte maksma, maandus seal oma sõjameestega, laastas maad laialt ja sai palju saaki; seepeale pöördus ta sügisel jälle Rootsi tagasi.“

Skandinaavia teade, Yngvar maetud „at Steini“, on õpet-
lasile ammu põhjust andnud otsida hauda Ridala Kivi-
depäält, missugune nimi oma jagu vastab rootsi nimele. Praegune kohanimi Kiideva, Kiideba, Kiidepää on vääne endisest Kividepääst; viimane nimekuju on saksa keeles meie päevini säilinud. Kiidepääle leidub suur kivi-
vare, millest koht on nime Kividepää omandanud. Juba Fr. Kruse katsus oma Necrolivonica's, lisa B, lk. 6, Kivide-
pääle Ingvari hauda otsida. Ligemalt arvatakse see haud niinimetatud Ränkli mäes leiduvat. Smissen arvab, et Ingvari haud võiks Kiidepääle asuda (Bunge, Archiv IV, lk. 153). Ka J. Jung otsib peale muude kohtade Kiidepääle (Ränkli mäest) seda hauda (Muinasaja-teadus III, lk. 222), lisab aga juurde: „Nüüd on aga professor Grevingk mõne-
kümne aasta eest tagasi selle kivihunniku lasknud läbi kaevata, aga ta ei ole kõige vähematki märki inimesekon-
tidest ega matuseasemest leidnud, muud kui aga kive ja merest välja aetud liiva. Sellepärast arvab ta, et ainult meri selle kivihunniku on sinna välja lükanud.“

Teised arvavad haa Ridala kihelkonnas Puise külas olevat.

Lövis of Menar annab Puise küla haa kohta järgmise kirjelduse: „Hauakoht kerkib ümbritsevast põllust vaevalt 1 m võrra kõrgemale ja on ligi 100 m pikk ning kuni 14 m lai. Esimesel järelevaatusel 3. juunil (vist 1899) kaevati natuke prooviks ja järgmisel päeval, 4. juunil, tehti mitu aukü rohusele maale, kõik ühesuguse tulemusega: õhukese muru all natuke mulda ja selle all liiva ja kruusa. Umbes kesk-

1) Algupäränd mul nägemata.

kohal puututi musta maaga kokku, umbes 1 m sügavusel, segatud tammetükkidega, potikildudega, naeltega, puurit-
tud kivitükkidega ja kontidega. Ka tuli püstipandud 1 m
pikkune tammesammas päevavalgele. Ümbruses asuvate
eesti talupoegade jutu järele olnud seal enne tuuleveski,
milline asjaolu neid leidusid seletab ja neilt igasuguse arheo-
loogilise tähtsuse võtab.

Need talumehed viitasid lähedale suurele kivile, väites,
sinna olevat kuningas Ingvar maetud. Selle nime on nad
muidugi uuemal ajal kuulnud, sest traditsioonist ei või
juttugi olla. Selle kivi juures kaevati; välja tulid kahe
inimese hästi säilinud luud-kondid ilma mingi lisata; kivi
teisel poolel leidus Rootsi kuninga Johann III raha. Nii ei
tule kuningas Ingvari hauda sealt otsida." (Sitzungsberichte
der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde,
1899, lk. 142—143.)

Skandinaavia muistendid nimetavad Ingvari matuseko-
haks rannaäärset Adalssysseel'it. Kus on see Adal-
ssysseel? Sarnast nime meie ajal enam ei tunta. Õpetlased
on ammust ajast peale selle nime kallal pead murdnud ja
väitnud, et Adalssysseel peaks praegust Vatlat Karuse
kihelkonnas tähendama (Antiquités russes d'après les
monuments historiques Scandinaves I, 287; II, 95; Bunge,
Archiv IV, 152). Adalssysseel erineb pealtnäha küll märksa
Vatlast, aga õpetlased juhivad tähelepanu sellele, et rootsi
keeles v sõna algusest tihti ära jäetakse; nii öeldakse
Vormsi asemel Orms, Vooso asemel Ooso (Oso) j. n. e.
Isegi eesti keeles puutume mõnikord niisuguse nähtusega
kokku, näiteks kirjakeele voki asemel öeldakse murretes
okk, vöö asemel öö, vorsti asemel orst, voodi asemel oeti j. n. e.
Nii siis oleksid rootslased Vatla nimest v ära jätnud ja nii
jäi järele Atla, Adla, milline nimi võiks Vatlast põlvnemist
leida. Meie päevil vaieldakse seesuguse tuletuse vastu.
Adalssysseel on sysseel-sõnaga ühendatud. Sysseel, sysla
täheb maakonda, piirkonda (Holzmayer, Das Kriegs-
wesen der alten Oeseler, lk. 3, Bunge, Archiv IV, lk. 152).
Adalssysseel tähendaks seega Vatla maakonda, piirkonda, mis
Matsalu lahe äärde võis ulatuda.

Skandinaavia allikates kannab Saaremaa Eysysseel'i nime,
Norra Monumenta's, lk. 101, Eycilla nime. Skandinaavlaste
Eysysseel ei tähenda, nagu Holzmayer eelnimetatud kirja-
töös lk. 3 seletab, mitte ainult Saaremaad, vaid saarkonda,
kõiki Lääne ranna saari üheskoos. Saksa Oesel peaks
Eysysseelist olema tuletatud. Muidu on Oeselit mitut moodi
katsutud seletada. Kui ma ei eksi, katsus J. Krohn omal

ajal nime Oesel tuletada öosalust, kuna Dagö päevasaart pidi tähendama. Luce etümoloogia oli ö=saar ja sel=sõel, seega saaresõel (Wahrheit u. Muthmassung, lk. 9). Buxhövdén võttis lähtekohaks ööse elu, sellest siis lühenduse teel Ösel (Mittheilungen a. d. G. d. Geschichte Liv-, Ehst- u. Kurlands III, lk. 138) Veel olen kelleltki tuletuse kuulnud öösella = Ösel. Üldisemalt kaldutakse saarkonna tähenduses mõistetava Öseli poole. Norrafaste Eycilla nimekuju vastaks igatahes Eysyssele. Ey tähendab saart ja cilla vastaks syssele. Seega oleks meil Adalsyssele ja Eysyssele nimedes mõlemis umbes maakonnaga tegemist. Olgu veel nimetatud, et F. Kruse samastab Adalsyssele Adilaga (Necrolivonica, lisa B, lk. 15), kuid Adila Hageri kihelkonnas ei või kuidagi küsimusse tulla, — see on mere äärest liiga kaugel.

Saastna Porimäest on mitmel puhul rootsi kuninga hauda otsitud, nii näiteks C. Russwurm, kes kirjutab: Saastna ligidal on madalal, mõnikord üleujutatud heinamaal künkas, umbes 20 jalga merepinnast kõrgemal. Sellele künkale on hulk korralikult laotud kivimürakaid 12—15 jala kõrguseni kuhjatud. Aja jooksul on kividele sammal kasvanud, nende vahel kasvab saja-aastaseid tammesid, kuna ümbrus muidu on puudeta. Seda künkast peetakse mälestusmärgiks, mis kuningas Ingvarile kivide pähe püstitatud (Eibofolke, 81). — Professor Grevingk käis a. 1880 seal otsimas ja peale selle veel teisi uurijaid, aga ei Grevingk ega teised uurijad leidnud jälgegi Ingvari hauast (Geschichte der Estländischen literarischen Gesellschaft, lk. 63; Revalsche Zeitung 1880 nr. 191). Professor B. Nerman tundis Ingvari haua kohta suurt huvi, küsides mult selle kohta seletust. Ta tahtis koha peal uurimusi ette võtta; mul teadmata, kas ta seda on teinud, aga oma teoses Det svenska rikets uppkomst, lk. 216, kirjutab ta, et Saastnast mingisuguseid reaalseid tulemusi ei ole saavutatud, tähendab, ei ole Ingvari ega mingisuguse muu kuninga hauda leitud.

Rahva traditsioon väidab ometi Porimäe Ingvari hauaks, nagu järgmisestki kirjutisest selgub:

Üks vana raugakene jutustas mulle, et see künkas pidavat vana-aegse kuulsa Ingveri haud olema, kes olevat sõja ajal sinna ära tapetud ja ka maha maetud kõige oma sõjariiete, -riistade ja kuningliku kuldkrooniga; tema hauale kuhjatud niisugune mullakuhi, et mitte keegi ei saaks kuninga hauda nii hõlpsasti ära lõhkuda. Ümberringi pandud see mullakuhelik ka kive täis, mis selle tarvis sündi-

nud, et mullakuhelik kindlam oleks ja mitte nii hõlpsasti maha ei vajuks. Vanamees ütles, et mõned küll tõendada, see ei olevat Ingveri haud, vaid üks teine kungas, mis ka seal lähedal on, aga tema uskuvat, et see on Ingveri haud, sest juba tema esiisad on ikka seda Ingveri hauaks kutsunud, millest eespool räägitud; ka ei olevat viimane Ingveri hauaks nimetatud koht mitte oma väljanägemise poolest nii silmapaistev, vormlik ja tähtis, kui esimene koht oma suhkrupea-sarnase vormi pärast küll on. Selsamal ajal, kui Ingver langenud ja maha maetud, langenud ka tema viis vapramat kindralit, aga need pole mitte oma juhataja haua ligidale maha maetud, vaid ühe tühja, paese, väikese meresaarekese peale, mis ranna äärest mõni verst kaugel olla; nende hauad olla kõik kõrvuti reas ja igal haul oma kivipost peatsis, millede peal olevat ka varesejala-sarnaseid kirju ja märke, mida kalamehed mitte ei tundvat“ (H. 2, IX, 502).

Teise teate järele puhata kuningas Ingvar Porimäes kolmekordses kirstus: kõige välimine olla v a s k - p u u s ä r k, järgmine h õ b e - ja sisemine k u l d - p u u s ä r k. Kui keegi juhtub kuninga hauale magama heitma, hüütavat teda nimepidi. Korra juhtunud Saastna mõisa must lehm Porimäel magama. Mäelt ära tulles muutunud lehm kirjuks (E. 41 421).

Rääkigu rahvasuu mis tahes, arheoloogia igatahes ei tunne Porimäes Ingvari hauda.

Kui ka mitte Rootsi kuninga, siis ometi ta venna surmast Eestis teab Läti Hindreku ajaraamat kõnelda. 1220. a. tuli Rootsi kuningas vennaga, jarl Karliga, kes Idagooti hertsog, ja piiskoppidega Rotaaliasse. Tagasi minnes jättis ta venna Karli ja ühe piiskopi Lihula linnusesse.

Edasi jutustab Läti Hindrek sündmusest nii: *Et factum est in uno dierum, apparente primo diei dilucolo venerunt Osilienses de mari cum exercitu magno et obsidentes eosdem suecos pugnauerunt cum eis et ignem apposuerunt ad castrum eorum. Et exiverunt sueci ad eos dimicantes cum eis et non valuerunt tantae resistere multitudini. Et ceciderunt ei interfecti ab eis, et captum est castellum, et dux cecidit. Et episcopus per ignem et gladium interfectus est et in martyrum consortium commigravit. Et venerunt postmodum dani colligentes corpora eorum et cum luctu sepulturae tradiderunt (XXIV, 3).* Tõlkes kuuluks see nõnda: Ühel päeval, kui esimene päevavalgus paistis, juhtus, et tulid saarlased merelt suure sõjaväega, piirasid rootslased tümber, sõdisid nendega ja pistisid tule nende linnusesse. Ja rootslased läksid välja nende vastu, võitlesid nendega,

ilma et oleksid suutnud nii suure hulga vastu panna, ja nende käe läbi langes rootslasi ja võeti linnus ja ka juht (= hertsog) langes ja piiskopp tapeti mõõga ning tulega ja on, nagu usume, märtrite hulka rännanud. Ja tuli pärast seda taanlasi, need kogusid nende surnukehad kokku ja matsid need leinates maha.

Küll ei langenud selles võitluses Lihulas või Lihula ümbruses, — kus nimelt, see ei selgu Läti Hindreku kirjeldusest, — Rootsi kuningas Johannes ise, vaid ta vend ühes piiskopiga; aga rahvasuu ei tee ikkagi vahet kuninga ja kuninga venna vahel, vaid ristib kuninga vennagi kuningaks. Selleks on võimalus siin seda suurem, et kuninga vend jarl Karl valitses Ida-Gootimaad kuninga asemel. Langesid kuninga vend ja piiskopp Lihulas, siis maeti nad vist Lihulasse maha. Ometi on võimalik, et võitlus peeti enam Virtsu pool. Aga Läti Hindreku kirjeldus kõneleb linnusest ja selle linnuse all tuleb muidugi Lihulat mõista. Kui kuninga vend Lihulas eneses ei langenud, siis vist ikka Lihula ligidal Virtsu teel. Kas neid sel puhul mujale kui Lihulasse maeti, on väga kahtlane. Küsimusse võib vaevalt Saastna Pori- ehk Põrgumägi tulla, kus Ingvargi öeldakse maetud olevat. Kui koht Lihulast kaugel ei oleks, võiksime oletada, et Rootsi kuninga vend Karl sinna on maetud. Kuid nüüd võib seesugune oletus enesele vaevalt reaalselt alust leida.

Chronicon Episcoporum Lincopensium nimetab Karli ja piiskopi surmapaigaks „Recalom'i“, millest Smissen Rohuküla tahab välja lugeda (Bunge, Archiv IV, lk. 157). Teises rootsi ajaraamatus, „Chronicon rerum Sueo G.“, millist mul pole kasutada, nimetatakse surmapaika „apud Rotalum“ (nagu eespool, lk. 158). Viimane nimetus liiga üldine, olgu siis, et sellega oleks ainult Ridalat mõeldud. „Recalom“ sellevastu on täiesti tundmatu suurus; vaevalt võiks see Rohuküla tähendada, mis Lihulast koguni kaugel. Ülepea näikse kaks viimast allikat vähem usaldatavad olevat kui Lihula valdamise ajal elanu Läti Hindreku Chronicon Episcoporum. See põlvneb Lagerbringi järele 15. sajandist ja teine kroonikagi on kirjutatud kuningas Johanni venna ja piiskopi surmast palju hiljemini. Igatahes tundis meie kodumaal liikunud Läti Hindrek meie kodumaa paiku palju paremini kui rootsi ajaraamatute kirjutajad. Seega puudub põhjus Rootsi kuninga Johanni venna Karli hauda minna Ridalast või Rohukülalt otsima. Haud peaks tingimata Lihulas või Lihula juures leiduma, aga kus just, seda on võimata kindlaks määrata. Olgu veel nimetatud, et niipalju kui

mina tean, rahvasuu Lihulas ja lähemas Lihula ümbruses Rootsi kuninga hauda ei tunne, sellevastu küll mujal Läänemaal väga mitmes paigas.

Kullamaagi nõuab enesele Rootsi kuninga haua au. Muistend kõneleb sellest: Korra käinud Rootsi kuningas Kullamaal, jäänud haigeks ja surnud sinna. Pole võimalik olnud surnukeha Rootsi viia; seepärast otsustatud ta Kullamaale maha matta. Matusepaigaks valinud rootslased Ollimäe, teed mööda versta 4 Kullamaalt Risti poole. Praegu ei tähista mingisugune iseäraline märk kuninga hauda (E. III, 26).

Nagu tuttav, laseb rahvasuu Rootsi kuningat koguni 30 koormat kulda Kullamaa kiriku juurde Rohumäkke teisel puhul maha matta (A. Nooli, Rahaangu jutud, 69). Teisendi järele olnud kirstutäis kulda; teise teisendi järele hõbekirstutäis poola kulda (J. Jung, Muinasaja-teadus III, lk. 212). Igatahes kuulduv niisugustki oletamist, et Rohumäe kulla juurde Rootsi kuningaski maetud, otsekui haldjaks suurele varandusele (E. III, 26). Teated puuduvad, kas kuningas enne Rohumäkke maeti ja alles pärast kuld või ümberpöördukt. Niipalju kui teada, ei ole tänini kuninga hauda Rohumäest ega Ollimäest otsitud, küll on aga Tallinna tõlnerid veel hilja-aegu Rohumäe kullaotsimise mõttes kaevanud, kuni nende ettevõttele riigivalitsuse poolt piir pandi. Kuld jäi leidmata ja niisama kuninga haudki. Küll on sealt põletatud luud ja süsi leitud (J. Jung, Muinasaja-teadus III, lk. 212), millised leiud sinnapoole tähistavad, et kohal muiste vist linnus asunud.

Kunstnik H. Halliste mäletab lapsepõlves olevat kuulnud, Märjamaa kihelkonnas Valguski leiduvat Rootsi kuninga haud; lähemalt ei tea ta aga haua kohta kindlaks määrata. Valgus asunud vanasti mõnigi rootslane, kelle mälestust praegugi veel „Rootsi“ talu meelde tuletavat. Rootsi kuningas või Rootsi vürst tulnud neid rootslasi vaatama; ta surnud ja maetud sinna (E. III, 36). Tingimata puudub Valgus Rootsi kuninga haul niisama reaalne alus kui Kullamaal Rohumäe ja Ollimäe haul. Mõlemad on luuletooted ja ei muud midagi.

Ilmaaegu näikse J. Jung Rootsi kuninga hauda Paldiskist otsivat (Muinasaja-teadus III, lk. 114), ilmaaegu sellepärast, et ükski muistend hauda ei juhata Paldiskist otsima. J. Jung toetub Paldiski haua asjus Paldiski elaniku Kalgi oletusele. Kalk arvab, et rootsi muistendis nimetatud „ad Steini“ haud kõige paremini Paldiski kohta sobivat. Hauakivi olevat õieti suur, selle ümber leiduvat vähemad korra-

pärast pandud kivid (eespool-mainitud allika järele). J. Jung juba avaldas oletust, et need seal leiduvad kivid põlvnevad Paldiski sadama ehituse ajast. Igatahes ei või Paldiski tulla sellekohaste tähiste puudusel Ingvari haua küsimuse otsustamisel tõsisemalt harutusele; see jääb ühe isiku fantaasia tooteks, millega rahvaluulel pole tegemist.

K u n d a L a m m a s m ä k k e maetud sõja ajal hulk Rootsi sõjaväe kulda, hõbedat. Rootsi kuningas ise langenud varssi selle järele võitluses venelaste vastu; ta maetud kulla, hõbeda juurde (M. J. Eisen, Eesti kohalikud muistejutud, 96). Kuningat valvanud kaks Rootsi sõjameest, üks pea-, teine jalgotas, paljad mõõgad käes. Kuningas tulla vahel hauast välja sõitma. Korra näinud keegi poiss kahehobuse-tõlla üle pehme soo Lammasmäe poole sõitvat; tõllas istunud hall mees. Mäele jõudnud, kadunud tõld äkisti suure kivi alla (J. Jung, Muinasaja-teadus III, lk. 127). Jung teab veel, et seda mäge kaevatud ja sealt vanu rahasid, metallitükke ja konte leitud, põhjalikumale kaevamisele teinud aga Kunda mõisa omanik takistusi (eespoolse allika järele). Leitud kondid viitavad selle poole, et sinna muiste surnuid on maetud, ei ole aga mingisugust märki leitud, mis kuidagi kuninga hauda meelde tuletaks.

Tartumaal V õ n n u s k i tuntakse Rootsi kuninga hauda. See kuningas, kelle nime me ei tunne, saanud sõjas venelastega surma. Põgenemisel ei suutnud rootslased kuningat matta; matmine jäänud venelaste hooleks. Matmise puhul sõnub Vene kindral pilgates: „Kui Rootsi kuningas suudab mulla haualt ära veeretada, peab see maa jälle Rootsi päralt olema!“

Vene vürst käskinud kuninga hauale künka ehitada, et kuningas kuidagi ei jaksaks mulda haualt veeretada. Nädalatekaupa kokkuveetud mullast tekkinud Kalliku mägi (M. J. Eisen, Eesti kohalikud muistejutud, 17).

Rahva väite järele kahaneb Kalliku mägi iga aastaga. Enne sõda katsuti Võnnus mäe kahanemist poliitiliselt seletada: Vene võimus lõpeb Eestis ja Eesti saab jälle Rootsi omaks. Rootsi kuninga Võnnu hauaga kordub samasugune poliitiline moment kui Karl XII maa sisse pistetud kepi või vankri-aisaga: kui see kepp või ais hakkab kasvama, ühendub Eesti jälle Rootsiaga. Iseseisvat Eestit ei jaksanud Kalliku mäe ega Karl XII kepi ja kepi teisendite muistendi motiiv enesele veel ette kujutada, ta luulelend ei tõusnud veel nii kaugele; ta iha ulatus ainult ühinemiseni Rootsiaga. Vabanemist Vene alt tuletas vähemalt Võnnu kogudusele mäe kahanemine alati meelde.

Kalliku mäeski kordub Rootsi kuninga haua tarvis reaalse aluse puudumine. Kalliku mäest ei ole mingisugust jälge kuninga hauast leitud, üksnes luule tunneb seda hauda.

Rootsi saagad teavad veel kõnelda, et kuningas Harald Hårtfageri poeg Half den Hvite langenud Eestis niisama kui Ingvar ägeda võitluse järele (Bunge, Archiv IV, lk. 148). Kus, selle kohta puuduvad teated.

Rahvasuu kõneleb veel, et Põide Haudla Aidaveres kuski kivi all varjul olla mõök, mis vist Rootsi kuninga oma (EVR XII, 21).

Viimaks olgu veel nimetatud, et muhulased ka Taani kuninga hauda tunnevad. Muhu Linnuselt umbes pool kilomeetrit kaugel olnud varemalt kaks kiviristi. Korra pidanud Taani kuningas Muhumaal muhulastega sõda, kuid langenud seal. Kuningas maetud Linnuse ligidale ühes kahe tütreaga, kelle kohta teated puuduvad, kas need ka sõjas surma saanud või kas nad hiljemini sinna maetud. Seda kohta, kuhu kuningas maetud, kutsutakse Tanikurguks (EVR XII, 50). Saaremaa ja Muhu muinasjäänused (lk. 128—139) tunnevad küll Tanikurku, aga vaikivad Taani kuninga hauast.

Taani kuninga haud Muhus eksisteerub igatahes rahvatradsioonis, aga ajalugu ei tea sellest rohkem kui mitmest Eestisse maetud Rootsi kuningast.

Hiidlasedki tunnevad oma piirkonnas Taani kuninga hauda. Annikatsi saarele olevat nende väite järele Taani kuningas maetud. Ometi puuduvad kõik lähemad teated. Okupatsiooniajal kaevanud seal sakslased, aga sellegi kaevamise tulemus on niisama teadmata (E. 55 341).

M. J. Eisen.

Mõtiskelud Johannes Semperi „Ellinori“ ja „Sillatalade“ puhul.

Ülalnimetatud kaks raamatut on nihutanud meie ajakirjanduses esirinda uutesti välismõjude küsimuse: Johannes Semper olla liiga mõjustatud välismaisest kirjandusest, kinnitas Albert Kivikas „Postimehes“, ja „Vaba Maas“ sekundeeriti sellele oletusele.

Kuid ei tohi unustada kõige pealt, et Albert Kivikas on eriti maias mõjude leiutaja, kuid iga kord mitte just õnneliku käega. Olgu siin meelde tuletatud kas või Tammsaare „Kõrboja peremehe“ tuletamine Hamsunilt.

Kuid asetame siin küsimuse: kas on välismõjud nii hüljatavad, kui paistab see läbi Kivika kirjutistest? Teiseks tahaksin küsida: kes allub kergemini mõjudele — kas kirjanik, kes loeb palju, või jälle kirjanik, kes ei loe pea midagi?

Meie kirjanduslik Parnass jõudis „Noor-Eesti“ lõpupäevil oma keeleoskusest kulminatsiooni, ja sinnajõudnute hulgas oli ja on Johannes Semper. Mõistes kümme-kond Euroopa keelt on ta tõepoolest rohkem vastuvõttev esteet kui alatasa enesest andev looja. Tema tunneb loomisrõõme ka nautides teiste loomingut, mille lugemine või nägemine on temale vajaduslik tema intellektuaalsuse tänapäevasel astmel. Kui Johannes Semper siurulasena kaasa läks teistega kergel, tantsleval sammul ja elurõõmude nautimise ihas, siis läksid ja teetsid teised oma meeltega; Johannes Semperil aga oli kindlasti kaasas tolgi teekonnal mõni või mitugi raamatut, millest leidis vahest oma ning oma kaaslaste tunnete vastukajastusi, ja kahtlemata omandasid selle tõttu tema tundmused ülevama joone, kuigi selles puudus ehk looduselapseline elurõõm suurimas külluses; kuid seda asendas suurim intellektuaalsus, õilsam vaimus. Seda viimast nimetatakse meil raamatuliseks jooneks, tehes seda põlastavalt, alahindavalt. Kuid selle tegijad on harilikult inimesed, kelle oma intellekt asub kaunis maapinnalises kõrguses. Oleme kaugel sellest, et näeksime raamatute neelamises midagi eeskujulist, ei, koguini vastupidiseid tagajärgi saadetakse loetud lehekülgede arvude ahnitsemisega, kuid mõistuse ja hingega lugemine on vaimline nauding, mille mõistmiseni ei küüni need, kes ise ei tunne lugemise paratamatut vajadust või teevad seda üksi paratamatuse ja utilitaarsuse tõttu. Neil kahel puuduvad teineteise mõistmiseks vajaduslikud meeled, kuid see ei tähenda sugugi, nagu tuleks siin alahinnata ükskõik kumba poolt.

Kahtlemata jätab loetu mingid esemed meie vaimuella, küsimata, kas meie seda ise märkame või mitte. Kuid kindel on ka, et paljulugenusse jätab uus loetud raamat vähem jälgi kui harva lugevasse. Paljulugenu on juba märksa nõudlikum loetava vastu, skeptilisem, valivam, ja sellest ongi tingitud, et paljulugenu leiab aina harukorral sellise raamatu, mis rahuldab teda täiesti; enamasti ei leiagi meie oma arengu kõrgemal astmel enam raamatuid, mis rahuldaksid meid täielikult, annaksid meile hingeliselt midagi, mis puudus senini. See viib kuni lugemisest loobumiseni.

Lugemise eitamine on kena, kui seda on asendamas mingi eneseanalüüs, mõtteline süvenemine ja oma sisemaailma vaatlemine, nagu näeme seda niisuguste kirjanikkude juures, nagu Henrik Ibsen. Kuid ei teaks nimetada ühtegi meie kirjanikest, kelles eneseanalüüs on suur ja olulise tähtsusega, vahest üksnes Ernst Enno. Ennem tõstab meil pead uuesti pinnapealsus ning hariduse eitamine või vähemalt alahindamine, eriti nooremate kirjanikkude peres.

Ja siin on enam kui kindel, et just vähe lugenud kirjanikud on palju vastuvõtlikumad välistele kirjanduslikele mõjudele, ja nende juures sünnib see otsekoheselt kas mõne teatud kirjaniku või ka mõne teose mõjustusest läbiimbumise näol. Selline mõju on siis otse käega katsutav ning tülitavalt segav ja võib ulatuda mõnikord plagieerimiseni. Tulevad mõjustused aga mitmest suunast, mis on paljulugenule täitsa harilik ja ka loomulik, siis liituvad nad kirjaniku loomupäraste omadustega ja moodustavad juba orgaanilise terviku. Paljulugenu kirjaniku esteetilise tunne omandab teistelt valides oma iseloomule vastavaid jooni ja hülgab võõrad kui ebasobivad, sündigu see teadlikult või alateadlikult. Kas ei koosne Anatole France'i looming küllalt märgatavaist välismõjudest ja eks jää see ometi püsima meie aja parimas toodangus? Kas ei leidu neid välismõjustusi küllaldaselt määralt Tuglase ja ka

Suitsu loomingus, ja kas hakkame nende pärast eitama kogu nende toodangu või üksikutki teost?

Johannes Semperi kahe ülalnimetatud novellikogu sobimatus meie kirjanduse senises üldraamistikus oleneb küll muust kui saadud välismõjudest. Kui on võimalik filosoofiline luule, ja seda on näidanud meile just kõige vähem spekulatiiv-filosoofilist harrastavad prantslased, miks ei tohiks olla lubatud siis suurim intellektualism ka proosas? Johannes Semperi luules ja proosas on salgamatult väga tugev intellektuaalne joon, mis muudab tema toodangu kuivaks ja teatud määral liigagi mõistuslikuks ning sellisena vastuvõtmatuks neile, kes tahavad tõmmata kindla vahejoone kunstilise ja teadusliku loomingu vahele, nägemata, et nende piirjoon on vägagi liikuv ja sagedasti häviv kuni tundmatuseni. Intellektuaalne osa pole kaugeltki nii hüljatav ilukirjanduslikust loominguks, kui arvatakse harilikult, vaid kõik oleneb ainuüksi sellest, kuidas seda tehakse. Kas ei mängi resoneeriv element pea kandvat osa Bernard Shaw' loomingus, ja ometi jälgib tema näidendid vaimliselt arenenud inimese huviga, kuna vähem-arenenuile on nad kahtlemata igavad. Aga võtke siia kõrvale kas või Hugo Raudsepa viimane näidend „Siinai tähistel“, milles samuti palju resoneerivat, kuid sellist, mis suudab vaevalt huvitada vaimliselt arenematutki, kõnelemata nõudlikumaist vaimuinimestest.

Semperi mõttekäik on aga, hoolimata kuivusest, huvitav, ja seda jälgib intellektuaalne inimene pinevaltki. Sellega lepib ka inimene, kes ei otsi ilukirjandusliku teose lugemisest üksi ajaviidet, vaid näeb selles ka vaimlist mõttetööd. Kui lepitakse muusikas, et tänapäeva helikunst ei ole enam kerge leelotamine, vaid harmoonia otsimine ja leidmine dissonantside rägastikust, miks ei võiks olla seda ka ilukirjandus?

Asjata oleks vaielda selle vastu, et Semper ei ole vastu võtnud välismõjusid, kuid meie arvates pole see kaugeltki paheline nähtus, kui mõjud ei hukuta kirjaniku individuaalset palet, kui kirjanik ei koosne üksi meist välismõjudest, vaid mõjustustega kõrvuti ning nendega tasakaalus on kirjaniku enese omapärane ilme. Ja julgen uskuda, et Semperi kirjandusliku loomingu puhul ei tule kiinitama keegi, nagu moodustuks see üksi välismõjudest või nagu oleksid need valdavad. Paljulugenuid Semperi enesekriitika on küllalt võimeline sellise valikus, mis vastab tema omale põhilaadile. Ta ei tormata uuele ainult uudsuse pärast.

Siin tohiks olla huvitav tõmmata väike paralleel kas või kahe sõbra ning endise pärnlase vahel: Semper ja Barbarus. Nende kahe kirjaniku loomingu andmetel võiksime otse ilmse selgusega demonstreerida, kuidas on valiv esimene, kui kirjanduslikult märksa rohkem lugenu, kuna teine süttib juba esimesest kättejuhtunud moodsast raamatust; kuidas viimane muutub juba peale paarinädalast esmakordset Pariisis käimist suurlinlaseks, kes tituleerib peaaegu igal kirjanduslikul sammul ennastki „meie, pariislased“. Kui Semper lepib ainult sellega, et kirjutab oma teose nime väikese algustähega, siis ei rahuldaks see vähene kaugeltki Barbarust, kes paigutab terved luuletised lehekülgedele nii, kuis nägi seda oma eeskujudel.

Ei ole vist vähem lugemist harrastavat kirjanikku Eestis kui Eduard Wilde, kes seda võiks vabandada õigusega sellega, et ta on kirjutanud ise nii palju, et ei jää aegagi teiste kirjanikkude teoste lugemiseks, nagu tähendas naljatades enese kohta Roda

Roda. Aga kas pole Wildessegi mõjunud need vähesed loetud raamatud otse suurejooneliselt, sisse piirates Eduard Wilde kasina omapärasuse nii tema kirjandusliku tegevuse valul kui ka hilisemal ajal tema „Tabamata imes“, mis koosneb pea tervelt Ibsenilt võetud iseloomudest ja tegelaste vahedkordade ning paigutuse ühtlusest. Nagu on vastu võtnud omakorda Henrik Ibsen, jällegi äärmiselt väga vähe lugev kirjanik, mõjustusi väga paljudelt teistelt kirjanikelt: Paludak-Müller, Camilla Collet ja p. t.

„Sillatalades“ ja „Ellinoris“ — neis mõlemas novellikogudes on eesti ained kujutamisesemeiks ja välismõjustused võiksid leiduda üksi käsitluslaadis. See viimane on olnud aga, nagu pea kõigil kirjanikkudel, muutuv, kuid käsitlusviiside muutlikkus on pigemini tervitatav kui eitatav, vähemalt eelistatav tardunud maneeeri kivinemisest. On kirjanikke, kes vahetavad sagedasti oma kirjanduslikku palet, nagu on maskide küllus suurimaks parimuseks igale näitlejalegi.

On täitsa loomulik, et ei jäta mõjustamata see kirjandus, mille tunneb olevat enesele kõige vastavama mõni kirjanik; see imbib tema mõtteilma ja väljenduselaadi. Semper on tundnud olevat enesel kodusema juba oma kirjandusliku esinemise algusest peale prantsuse kirjanduses. See on jätnud kahtlemata esemeid tema omasse loomingusse, kuid need mõjustused on kindlasti peenekoelisemad, kui et need oleksid jälgitavad üksi Semperi enese kirjanduslooliste kirjutiste kaudu, nagu tegi seda Albert Kivikas. Semperi mõjustuste jälgimine nõuab kõige pealt jälgijalt suuremat ja üksikasjalikumat prantsuse uuema kirjanduse tundmist, mis ületaks vähemalt jälgitava, s. o. Semperi enese prantsuse kirjanduse lugemised. See aga ei puudu mitte üksi Semperi mõjude märkijal A. Kivikal, vaid seda ei leidu nende ridade kirjutaja teades ühelgi teisel meie tänapäeva kirjanikul. Vibu ja noolega üksi on aga võimata jälgida ja tabada vintpüssiga varustatud meest. Sugugi mitte salates Semperi mõjustuste võimalikkust, kahtlen põhjendatult, et nende jälgimine oleks võimalik üksi puht-intuitiivsel teel, mis võib juhtida mõnikord küll jälile, aga tugineda neile üksi on lubamatu tänapäeva kirjandusteaduse seisukohalt. Vähemalt pole sellisel intuitiivsel teel saavutatud tulemustel mingit olulisemat väärtust tõsiselt võetavas arvustuses, liiatigi veel kirjanduslikus uurimuses, nagu üldse teose vaatlemise meeoleutsemisel, mis oleneb vaatleja silmapilkselt tujust.

Mõjustuste jälgimisel ning eritlemisel on tõendav väärtus ainult vastavate kohtade kõrvutamisel, mis näitaksid kätte igale lugejale ad oculos mõjustaja ja mõjustatava sarnasuse tarvilikul isikuloolisel tagaseinal, millel leiduvad omakorda tarvilikud andmed, et mõjustatu on lugenud ja tunneb mõjustaja vastavat teost. Siis alles omandab mõjustuste jälgimine vajalise veenvuse. Sellisel on A. Kivikas kirjutanud omal ajal küllalt usutavalt Henrik Visnapuu mõjustajatest, kuid tema samasuunalised kirjutised Tammsaare ja Semperi puhul on vähemalt oma praeguses kujus selleks liiga kasina ulatusega, et tõusta kõrgemale oletustest ja omandada küllaldaselt **veenev ilme**.

Bernhard Linde.

Kirjanduslik ülevaade.

Guy de Maupassant: Üks inimelu. Romaan. Tõlkinud Kusta Martinson. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1927. Hind ?

A. Daudet: Tartarin Tarasconist. Tõlkinud Johannes Semper. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1928. Hind 1 kroon.

F. R. Chateaubriand: Viimse Abenserraadži seiklused. Tõlkinud A. Andur. K.-ü. „Loodus’e“ kirjastus Tartus 1928. Hind 25 senti.

Tõlgete arv prantsuse keelest on viimasel ajal rõõmustavalt rohkenema hakanud; kuigi meile kahjuks peaaegu kättesaamatuks jääb uuema prantsuse kirjandusega tutvumine tõlgete kaudu, siis vähemalt prantsuse vanemat kirjandust on hakatud tõlkima õige rohkesti. Kahjuks pole aga just tõlked prantsuse keelest millegi pärast ikka veel mitte iga kord täiesti rahuldavad, kuna soome ja inglise keelest tehtud tõlked suurelt osalt head on. Nii ei suuda näiteks Maupassant'i „Üks inimelu“ K. Martinsoni tõlkes anda õiget kujutlust prantsuse sõnameistri voolavast ning selgest stiilist; algupärandi vormilise täiuslikkuse kõrval mõjub tõlke stiil kuidagi raskepärasena ja lohisevana. Palju jätab soovida tõlke täpsus, mida tõendagu võrdlused algupärandi sattumisi võetud lehekülgedega viiendast peatükist (tõlke 53. leheküljest peale). Lehekülg algab esimesest reast ebatäpsusega: „Õhtu tuli, vaikne, ma h e õhtu“, — „mahe“ ei vasta igatahes prantsusekeelsele „radieux“, mis tähendab: hiilgav, särav, hele. Kümme konda edasi leiame lause: „nad laotusid mõlemad pikali laevalaele“; mitte ainult õigem, vaid ka eestipärasem ning arusaadavam oleks: nad heitsid. Järgmises lauses kirjutab tõlkija: „ta vaates oma kohal neid leegione nii selgeid ja pilgutlevaid tähti“; peaks aga olema: „noid leegione nii selgeid (heledaid) tähti, millede valgus oli terav, sädelev ja nagu niiske“, — „ces legions d'étoiles si claires, d'une lumière aiguë, scintillantes et comme mouillée“, — siin on tõlge juba enam kui ebatäppis!.. Taas mõni rida edasi loeme: „Madrused tegid lauldes oma tualetti“; autor kirjutab: „Les matelots, en chantant, faisaient la toilette du navire“; s. t. „madrused tegid lauldes laevale tualetti“, s. o. puhastasid, pesid laeva. Edasi leidub suuremaid või vähemaid ebatäpsusi peaaegu igal real; nii tõlgib K. Martinson autori „la saveur de la brume salée“ : „soolase udu värskust“ ning „de nuages singuliers“ : „ainuliste....pilvede“, mis peale muu jääb arusaamatuks. Olgu siin tähendatud, et K. Martinson järjekindlalt tarvitab „ainuline“, prantsusekeelset „singulier“ tõlkides, kuna õige ja täppis tõlge oleks: imeline, ebaharilik, ainulaadiline. „Accumulation de nuages“ — kokkukuhjunud pilvestik — tõlgib K. Martinson: „pilvede kokkupitsitus“; „les formes se marquèrent d'avantage sur le ciel éclairci“ on tõlgitud: „vormid olid paremini piiritletud selginenud, taeva all“; peaks olema: taeva taustal ehk vastu.... taevast. Kurioosumina tundub lause: „Korsika, mähitud mingisse kergesse vualali“ (!); miks mitte: linikusse? Prantsusekeelne „les sommets s'allumèrent“ on tõlgitud: „läksid kõik mäeotsad valgeks“; kujukam ja täpsam oleks: mäetipud süttisid. Järgmine lause: „Kapten, väike, vana mees, kuivunud, tumepruuniks tõmbunud karedatest ja soolastest tultest, ilmus laevalaale ja häälega, mis kähisema hakanud kolmekümneaastasest kaman-

damisest ja formidesse paisatud kisendustest, ütles Jeanne'ile“ oleks täpsas tõlkes järgmine: „Kapten, vana väike, karmide ja soolaste tuulte mõjul pruunistunud (tanner=pruuniks parkima), kuivunud, kokkutõmbunud, luustunud, krimpsunud mees, ilmus laevalaele, ja kolmekümneaastasest käsutamisest kähiseva ning tormidesse heidetud hüüetest kulunud häälega ütles ta Jeanne'ile; tõlkija on siin oma vaeva tublisti vähendanud tõlke täpsuse ja — väärtuse kulul! Samal leheküljel veel paar väiksemat ebatäpsust: „cette gueuse - là“ on tõlgitud „seda vana tublit maad“, — enam kui vaba eestistus! „Le capitaine reprit“ tähendab: kapten rääkis edasi, mitte „ütles“. Selliseid väikesi ebatäpsusi lubab tõlkija endale alata; olgu nimetatud järgmiselt (54.) leheküljelt mõned näited: „millede küljed olid kaetud samblaga“, — peaks olema: näisid kaetud olevat.... „Neli või viis paati tulid...., et otsida reisjaid“, — õigem oleks: maale viia.... Edasi: „mille üle Jeanne piina tundis“, — peaks olema: iga kord piina tundis; jne. Eriti patustab tõlkija, algupärandid lihtsustades ja labastades. Näiteks: „Ja äkki ilmus linn valge lahe lõpul, lainete äärel, mägede jalal“, kuna peaks olema: „Siis ilmus äkki linn, üleni valge (valge oli nimelt linn, mitte laht: „la ville apparut sondain, toute blanche, au fond du golfe....“) lahe sopis, vete rannal, mägede jalal.“

Ei leidu küll igal leheküljel nii palju ebatäpsusi, kuid algupärandi lihtsustamist tundub alata. K. Martinsoni tõlge on vaid nõrk kajastus algupärandist, mitte algupärandi uuestilooming, mis ometi peaks olema hea tõlge. Kui näiteks K. Martinson sellise igapäevase lause nagu: „Mais non, ma chère, voyons, ne vous moquez pas de moi“ (Aga ei, mu armas, ära mind pilka) tõlgib: „Ent ei, mu kallid, sa õige nõokad mind“ (lk.49), siis laskub tõlge kaugele allapoole algupärandi tasapinda. Eksitavalt ja tüütavalt mõjuvad kõige lisaks tõlkija eesti keele veidrused ja mõned alati korduvad vead. Nii kirjutab tõlkija: „Sa saad aru?“ (pro: Saad aru?); „kesk valget päeva“ (pro: südapäeval või päevavalgel); „näed pea, kuis on see mulle äkstapuha“ (pro: näed kohe, kui palju ma sellest hoolin); „natuke vett liigutas end veel kivide all.... ja tegi kartlikke vulisemisi“ (!) pro: vulises kartlikult, — siin on juba sõnasõnalises tõlkimises liiale mindud! Veel mõned näited: „ta silm, mis näis olevat mustas sametis“ (lk. 25) pro: mustast sametist; „libises (paat) ümmargustel kividel suure praginaga, nagu lõhutaks purjesid“ (lk. 26), — mis pole siiski nii ebaeestiline, kui ebatäppis, sest peaks olema: „nagu oleks lõuendit rebestatud“. Vahel tekitavad ebakohaselt tarvitatud lõpud arusaamatusi: „sisse (!) mähkides neid (korjuseid) viimasesse linna“ (pro: linnasse). Võõrastust äratavad laused nagu: „Nad hakkasid siis aegamööda traaveldama“ (lk. 57) pro: traavima; „....sõitsid traavliil õue“ (lk. 102), kuna jutt pole sugugi traavlist, vaid traavimisest; „laskis oma hobuse traavlit (pro: traavi) sõitma“ (lk. 120). Lõpuks mitte-eestipärane ülearune „üks“ lauseis nagu: „Neist mõlemaist saaks üks kena paar“ (lk. 27); „Sügavas kahe kalda vahel lookles edasi üks kitsas teek...“ (lk. 29); „Siis tuli teha üks plaan nende teekonnale“ (lk. 56).

A. Daudet' „Tartarin Tarasconist“ J. Semperi tõlkes on eelvaadeldust võrratult parem. Otse nauding on lugeda Semperi soravat, veatut eesti keelt, mis stiililt peaaegu midagi

soovida ei jäta. Ajuti tundub küll ruttamise — või väsimuse? — jälgi, kus siis mõni sõna või lauseosa on vahele jäänud, kuid sellised viperused ei riku üldmuljet, on peagi nii tähtsusetud ja väheütlevad, et tekst neist üldiselt ei kannata. Puhtkeelelise vääratusena torkab silma 72. lk. lauses: „lövi oli pime ja taltsutatud ning ümber tema kiheles inimesi“ sõna „kiheles“. Ebatäpsustest olgu nimetatud mõningad; nii lk. 55: „... mina tunnen prints!“ ütles ta kindlalt oma ilusas tarasconi murrakus“, kus algupärandi „de son plus bel accent tarasconnais“ tähendab õieti: nii tarasconlikult kui vähegi võimalik. Ehk lk. 57.: „Noh,“ jätkas prints, „olete ju mees, egas teil sellepärast veel karta tarvitse“, kus algupärand ütleb: „Hüval!“ jätkas prints: „ega teiesugune mees nii tühise asja pärast kokku“. Ehk lk. 63.: „Baia suples. Neegritüdruk paistis talle täna vastikum kui kunagi enne, ja kogu maja oli kui Jumalast maha jäetud“, mis täpsalt tõlgituna kuulub järgmiselt: „Baia suples. Neegritar näis talle inetu, maja kurb.“ Juba neist näiteist selgub, et Semperi tõlke üksikud ebatäpsused töö voorustega võrreldes on vähekaaluvad, — kuigi tõlge nende puudumisega enesestmõistetavalt veelgi oleks võitnud.

Chateaubriand'ilt on „Atala“ juba varemini eestikeelses tõlkes ilmunud; et nüüd on lisaks ilmunud ka „Viimse Abenserraadži seiklused“ — seda jutustust peetakse Chateaubriand'i parimaks teoseks —, siis on eesti lugejale võimaldatud võrdlemisi hea ülevaade prantsuse uusromantismi teerajaja loomingu erilaadist. A. Anduri tõlge on sorav ja tundub algupärandile vastavat. Kuna mul algupärandit käepärast pole, ei saa tõlget sellega võrrelda, kuid lauserütm ja stiililaad osutavad hoolsat algupärandi jälgimist. Tõlkija eesti keel on laitmatu.

M. Sillaots.

Wladislaw St. Reymont: **Õiglus**. Jutustus. 177 lk. Hind 180 s. „Valiku“ kirjastus 1927, Tartus. Tõlkinud poola keelest Arthur Roose.

Kui seda tuntud poola autori lühikest jutustust lugeda hooga algusest lõpuni, annab ta niisuguse sügav-drastilise mulje, nagu ainult suurimad tragöödiad seda suudavad anda. Tulikirjana tundub hõljuvat kogu aeg sisustikus: õigust, õiglust — mida ei tehta ega anta kehvadele.

Jutustus toimub mõni aastakümme tagasi poola külas, ja on, nagu poola arvustaja Viktor Doda tähendanud, teadaanne suure eepose tulemisest. (Selle all mõeldakse Reymont'i peateost „Talupojad“.) Reymont maalib ses töös õige eredate tõmmetega talupoja elu põhijooni — maa-armastust ja õigusenõuet. Noor talupoiss Jaan Winciorek on mõisavalitsejale oma pruudi kiusamise pärast viglaga kallale tormanud ja selle eest mõistetud kolmeks aastaks vanglasse. Ta põgeneb sealt kodukülla, varjab end siin ema juures ja kartulikoobastes, kavatsedes reisida salaja Ameerikasse. Kuid rahatasu eest tahab ahne külarahvas ta kinni püüda ja korraldab ta peale jahi; ta põgeneb nüüdki, väsib, on püüdjate kätte langemas — ja suures vihas pistab põlema koduküla. Kuid vihaleaetud külarahvas püüab ta siiski ja heidab tulle, kus põleb koos häviva küllaga.

Väga otsejooneline ja tõusev on sündmustik üldjoontes, ent ometi iga väiksem kui maining kõrvaltegevusest, mis toimub peasündmuste selgituseks, lisab võrratul rohkusel peenusi ja miljööd. Elavalt tõusevad neist esile kehvapärased talupoegade olukorrad,

küla-ametnikkude ja vaimulikkude pahed ning lodevus ja poola rahvusest mõisnikkude heatahtlikkus oma soost talupoegade vastu, mida meie, vastandiks oma maa oludele, võime pidada otse uudiseks. Samuti esinevad siin inimesed suurte kirgedega: ahned, kavalad, tigidad ja siiski eluarmastajad ja tublid, kujunevad nad elutihedateks olevusteks; nii peategelane Jaan, tema ema Anna Winciorkowa, Jaani pruut Nasta ja omakasupüüdlik külavanem. Imestama paneb vahest see meetod, millega Reymont oma tegelasi esitab, see hoog ja nende otse müstiline ühtesulamine ümbrusega. Alati kihutab neid tegevusele mingi suur sisemine jõud, mis justkui valgus neisse sest tormitsevast, voogavast ja rahutust miljööst, mida Reymont nende ümber alaliselt laseb elada tempolikult ja taltsutamata.

Ühe sõnaga — Reymont on suure hoo ja voolavusega sõnakunstnik igas töös, olgu see Nobel'i auhinnaga kroonitud eepos „Talupojad“, lühem jutustus „Õiglus“ või mõni teine tema sule saavutis. Ning Reymont'i tõlkimisega eesti keelde on avatud uus tähtis kunstivara meie kirjanduseharrastajatele. Nii et tuleb aina tervitada „Talupoegade“ peatse väljaandmise kavatsust Arthur Roose ja k-ü „Noor-Eesti“ algatusel.

Et „Õiglust“ peetakse suure eepose eelkäijaks, seski suhtes on tõlkija valik, esmakordselt Reymont'ist avaldada just see teos, õnnestunud: meie lugeja oskab juba õige eeldusega lähineda väga omapärasele ja kujukale eeposele. „Õiglus“ pakub sellest tõepoolest hea dispositsiooni: ta on kujukam Reymont'i tutvustaja. Samad sügava traagika jooned, mis läbivad seda tööd, kanduvad läbi eeposegi, samad temperamendid, ürgtungidest tagaaetud inimesed teotsevad seal: kerjused, preestrid, talurahvas, nende kombed ja täpsad elukirjeldused, sama hõõgus ja elav miljöogi: tormised metsad, võimsad veed, tulikahjud, ähvardavad hädaohud — kõik need kihavad elemendid on, mis annavad Reymont'ile ta suure algupärasuse ja hookuse.

Suure kunstnikuna näeb Reymont alati kogu oma tegelaskonda, kogu nende ümbrust ning elu läbitungiva pilguga. Ükski niit ega joon ei jää märkamata ega kunstiliselt välja arendamata. Kõik sulab kokku, moodustab hiiglapildi, võimsa ja haarava nagu hiiglatule. Sealjuures on Reymonti stiil lopsakalt ruttav, peaaegu kihutav — kuid ometi selgitab ja kujutab kõik, otse valab elu ja sündmused meie ette kihavas külluses ja värvuses. Ei saa nimetada voolu või kooli, mille esindaja oleks Reymont — ta esindab niihästi realismi, naturalismi, võib-olla uusromantismigi, tas on ühtinud paljud omadused ja eriküljed, mis loovad üheskoos tugeva ja ainulaadse omapära. Ja selles peitubki ta suurus. Oma rahvusliku temperamendi olemusega on ta kaugel põhjamaade suurtest realistidest Kivist või Lagerlöf'ist, kuid täpsuses ei jää siiski Zolast maha. Näib koguni, kui oleks tasse koondunud kõigi mainitud omadusi pluss temperament.

Vahest, kui jälgida Reymonti kaastundlikkust viletsate elu kujutamises ja tema õiglusemõistet, tundub tema mõttekäigus kui midagi ühist suure armastuseapostli Tolstoiga. Kuid need mõlemad suurused on tõelikult siiski vägagi kaugel teineteisest, peamiselt oma ellusuhtumisega. Tolstoi lähineb lugejale eetikuna, Reymont ikkagi vaid vormi ja ainet otsiva kunstnikuna. Ta ei taha midagi õpetada, nagu Tolstoi, vaid ainult kujutada, kehastada, luua meie silme ette kõike seda, mida nimetame heaks ja halvaks

— ilma omapoolse kategoorilise seisukoha-võtmiseta. Eluenergia on see, mida teenib Reymont.

Tõlke otsekohesest kordaminekust ei saa kahjuks rääkida keele mittetundmise tõttu. Kuid niipalju kui võib otsustada saksakeelse tõlke järgi, näib töö Roosel täitsa õnnestunud olevat. Reymont on raske tõlkida, tema dialoogid on algekeeles murrakuis ja täiesti rahvapärased, ent Roose on nad ümber valanud siiski õige sora-vaisse ja eestipärastesse rahvalikkudesse kõnevormidesse. See tunnistab tublit tööd ja viimistlemist, — ei ole kerge võrrale keelele otsida vastavat omakeelset rahva-kõnekäändu. Pealegi on tõlkija püüdnud alal hoida sarnasust algekeelse teksti ja kaustaga. See mõjub samuti hästi. Ka selgitav saatesõna Reymontist kui kirjanikust-kunstnikust on ülevaadet pakkuv ja tihe. Ainuke, mille poolest võib, vist korrigeerimise kiiruse tõttu või kuidas, raamatule omistada väikest ebasoliidsust, on mõned keelelised järjekindlusetused ja väärvormid. Kuid üldjoontes ei tähenda need palju. Arthur Roose on esimene tänapäeval ja üldse esimesi meie kirjanduses senini, kes tõlkinud otsekoheselt poola keelest pikema teose (senised Poola kirjanikkude tõlked Sienkiewicz'ilt, Przybyszewski'lt olid tehtud tõlgete järele saksa ja vene keelest) — ja selle kordaminek võib teda aina virgutada meie tõlkekirjanduse uutele rikkastamistele poola klassikute ja tänapäeva tuntumate kirjanikkude toodangust.

R. Sirge.

Bernhard Linde: **Kenad naised.** Eksootiliste naiste seiklusi. K.-ü. „Loodus“ Tartus, 1928.

„Lub'i“ seerias on ilmunud väärtuslikke algupärandeid, nagu näiteks Adsoni „Toomapäev“, kuid ka palju kergesisulisemat ajaviitekirjandust. Kirjastus „Loodus“ on „Lub'i“ väljaandmisel tunduvalt kõikum ja printsiibitu. Sellepärast seisavad kõrvu tema suurelt kavatsatud seerias Ibsen ja mingi kerge Latvi kirjanik à la Henrik Saar või Johannes Uksi. Muidugi on alguses nii mõnedki puudused vabandatavad, kuid vabandus ei luba ometi, et need puudused alatasa korduksid. Ja senine „Lub'i“ puudus on: palad ei ole küllalt hästi valitud.

Arvan, et tuleb alati kinni pidada sellest, et seerias ilmuksid ainult kunstiliselt väärtuslikud teosed. Eeskujuks võiks olla kas või vene „Универсальная Библиотека“ või jälle saksa Reclam'i „Universal-Bibliothek“. Neis seeriates on väljaandmisel eeskätt võetud arvesse kunstiline väärtus ja siis loetavus.

Algupärane teos säärases seerias on muidugi alati tervitatav nähtus; on see ju parem abinõu oma kirjandust odava hinna eest levitada. Kuid ka siin olgu kvaliteet esiplaanil.

Bernhard Linde „Kenad naised“ pole raamat, mis haaraks meid oma kunstilise võluvusega. Temas on mõni kena tähelepanek, kirjandust lugenud inimese literaarne lause, intelligentset mõttekäiku — ja see on peaaegu ka kõik.

Kes armastab peenendatud kõdi, loeb huviga läbi vahest esimese novelli „Vale aadressil“ ja „Onutütar Pariisis“. Teised on kompositsioonitud katsed kirjanduslikku jume anda seiklusehimuliste naiste juhtumuste seeriale.

Saledam ja kobedam oma kunstiliselt ehituselt on novellett „Ilus Lii“. Selles asjakeses on teatavat lüürilist helinat ja kaunist protokollilist maali, mis põimudes meelde jääb kauemaks ajaks.

Ideeliselt huvitav ja vastuvõetav on „Onutütar Pariisis“. Autor kirjeldab nimelt eesti ärimehe tütre Esmi seiklusi Pariisis. See on pigemini kerge följeton kui novell ning sellisena täiesti rahuldav. Samuti lohutab lugejat see ironia ja kibedus, mida autor on tundnud meie noore seltskonnadaami vastu ja mida ta on ka följetoni riputanud.

Bernhard Linde ei ole ilukirjanik. Ta võib kirjutada nii mõndagi huvitavat, kuid sellel puudub kunstiline väärtus. Kuid dilettantide teostel on sageli koguni kindel koht kirjanduseloos. Oleks aga nali, kui kõneleksime sellest Bernhard Linde „Kenade naiste“ puhul.

Ilmar Reiman.

Arthur Adson: Toomapäev. Draama 3 vaatuses. K.-ü. „Loodus“ Tartus, 1928. 78 lk.

Fantaasia kuivus, värvitus — seda tabame eesti kirjandusest pea igalt sammult. Ja see fantaasia viibimine popsi-seisukorras on tõkkeks, et ei sünni Eestis monumentaalseid kirjanduslikke teoseid. Sest kui on nägemusefantaasia, siis puutub ehitusefantaasia ja ümberpöördukt. Vaja suurt fantaasiat, mille värvid pillerkaaritavad samuti kui kosmose vikerkaari hiiglaspektrumi kiired, ja siis võib luua teoseid à la Shakespeare.

Kirjutada ajaloolist draamat, midagi, mis väärtuselt võrduks „Hamletiga“ või „Richard III-ga“, selleks on vaja autoril eeldusi, millega tänapäeva Eesti ei suuda autorit küll varustada, kuigi elame tulundusliku ja vaimlise tõusu tähe all. Selleks on maa veel liiga paene ja meie hall taevakuppel liiga läbi niisutatud pessimismiga. Pole veel jõudnud „armastuse jüripäev“, et kirjutada „Toomapäeva“.

Kuid ka mina suhtun relatiivselt pea kõigisse asjusse. Ja sel juhul pole „Toomapäev“ sugugi halb teos. Ta on kümme korda tõsisem ning mõtterikkam kui Tammanni „Tule ja verega“ või Jakob Liivi „Ordumeister“. On tõesti kirjanduslik üritus, millele võib ligineda puhtkirjanduse mõõdupuuga. Senised katsetused eesti ajaloolise näidendi loomise alal on lõppenud täieliku fiaskoga.

Üks draama on hea lugeda, teine hea vaadata. Adsoni draama pole ühte ega teist. Teda võib nii lugeda kui ka vaadata, ent ta ei haara oma monumentaalsusega ja jõurikkusega ega ka mitte sütitava meeleoluga.

Kogu draama tegevus toimub otsekui sordiini all, helid ei saa vallanduda ega esile kerkida rakatavas jõus. Vaevalt-vaevalt kerkib see jõudude paisumine esile II vaatuses, kuid siis vaibub jälle, deklameerija hääl otsekui murdub.

Esimeses vaatuses meeldivad Nooruki tulised kõnelused, kuigi nad ei ulatu kuumuse kõrgema pügalani. Kuid kus on see hiiglaske, painajalik meeleolu, mis lasub rahva peal enne traagilist toomapäeva? Mõni joon, sõna oleks autoril pidanud ikkagi leiduma, et seda edasi anda? Terav sotsiaalne lõhe mõisniku ja talupoja vahel, seda on ideelisest küljest nähtuna hästi käsitletud, kuid kuivalt. Ja kui autor on „Toomapäeva“ raamides näinud peamiselt ühiskondlikke perspektiive, siis oleks ta enam pidanud otsima ja vihastuma oleviku ühiskonna vintslemistest. Ernst Toller'i oleviku „Mass-inimese“ jõulised, rasked heitlused sobiksid ka „Toomapäeva“ raamidesse.

Kuid lõppude lõpuks pole „Toomapäev“ ometi rõhutatud massi draama, vaid ema armastuse draama. Aste tundepsühholoogiasse — ja näed, et autor on vorminud teose, toetudes armastuse- ja viha-, kättemaksu-tunnetele. Nii siis ikkagi romantiliste meeleolude draama, mitte ideedraama. Mõne lausega jutustan selgituseks sündmustiku, mis on ehitatud vana kroonika mõnerealisele teatele.

XIV sajandi orjaõös kavatseb rõhutatud rahvas tõsta mässu sakslaste — lossi-peremeeste vastu. Öisel nõupidamisel kõneleb ägedalt aktiivse vastuhakkamise poolt Nooruk, sest eesseeivad rasked kolmekordsed maksud lasuvad needuse ennustusena rahva peal.

„Ja seekord kolmekordne on me maks:
Üks põhimaks, et valitseb meid saks,
Ja teine selle eest, et Harju mäss
Lõi lahti kevadel, ja kolmas maks
On selle eest, et hingeke meil sees,
Et mööda läks me külast saksa viha...“

Osa rahvast kahkleb, kuid kahklustele teeb lõõmavate kõne-
dega lõpu Nooruk. Nooruk, see on kehastatud revolutsioon ning
aktiivsus, ja sellisena sümpatiseerib ta autoriga. Ta hüüab:

„Ei, tegu maksab kätte, tegu kiire,
Ei mitte homne, vaid just tänane,
Sest meil on tasuda veel eiline.“

Rahvas pooldab viimaks Noorukit ja sepsitatakse valmis mäs-
sunõu. Toomapäeval, kui algab lossi maksude vedu, poevad rel-
vistatud mehed viljakottidesse, sõidavad hommiku vara lossi õue
ja tapavad seal unised rüütlid. Esiründajaks valitakse Nooruk.
Nooruki ema, kes loost teada saab, kardab, et ta poeg võiks huk-
kuda, ja meeleheitel tõttab ta lossi, kus asekomtuurile teatab mäs-
sukavatsusest. Korralikult on joonistatud rüütlite joomapidu lossis
pühakuju ees, nende hooplemised ja verejanu, mis väljendub saja-
tustes orirahva arvel. Rüütlite seas on aga üks, kes vihkab autut
tapmist, allaheidetu mülgimist ning kes lahkuib demonstratiivselt
ühe mõtteosalisega joomapeolt, teatades, et ta ei võta osa orjade
tapmisest.

„Ei! Rüütlina ma keeldun sellest tööst!
Ma oma mõõka pigem tarvitan
Praeoraks õhturoal, las nüristub!“

Kuid see ainuke puhas sisetunne määrinute hulgas lubatakse
kohtu kätte anda.

Emal heidetakse vangitorni. Mässu traagilist haripunkti me ei
näe ega kuule. Kolmandas vaatuses kohtame jällegi armastusest
kurnatud ema, kes pärib oma poja saatuse järele. Draama filo-
soofiliseks kommenteerijaks on vana tark kellamees, kes võtab
teose idee lühidalt kokku järgnevates ridades:

„Nii on see üksiku ja hulga vahe, sest
On hulga päralt võim, kuid üksikul
On ainult tema süda; armastus
Sind ajas üksikut — neid ajas võim,
Ja armastus ei suuda võimu vastu.
Nii purusteti siin sind, nõnda ka

Sind purustetaks oma rahva poolt,
Kes süüdlast selles koledusetöös
Ei näe veel hulgas ees, vaid sinus ainsas.
Siin vihavõim — sääal needevoim, ja sina
Kui ivakene kahe kivi vahel!“

Ema püüab pöörata veel katoliku vaimulik, paater, osutades Jumalaema katsumistele, kuid ema veristatud süda jääb kalgiks. Kellamehe nõuande järele läheb ta metsa, „et kanda oma karistust metsloomade ja laanepuie seas“.

Draamaks on sündmustik igatahes väga kohane. Kuid tegevust on Adsonil vähe. Kõige lavakohasemaks osutub teine vaatus. Nii kaldun lõpuks siiski arvamisele, et teos sobib lugemiseks enam kui mängimiseks. Fantaasiat pole jätkunud selleks, et anda vägevast draama haripunkti. Nüüd peab see peituma küll armastaja ema vangiheitmises või vahest rüütlite kannude tõstmises II vaatuse lõpus? III vaatus on lugejale kõige huvitavam, aga ka kõige ebalavalisem. See on filosoofia ja teoreetiline dramaatiliste olukordade lahendamine.

Autoril pole õnnestunud „Toomapäeva“ konstruktsioon. Ehituse valem on läbi kaalumata. Autori esimene draama „Läheb mööda“ on minu arusaamise järele vormilt ja ehituselt palju kobedam. Võib-olla on käesoleval juhul asutud ka liiga raske ülesande lahendamisele.

Draamalt mõuan sirgjoonelisust arengus ja idees. Ent nii esimeses kui teises on Adsoni „Toomapäev“ veidi kõverik. Teos on ebaühtlane: paiguti teoretiseeriv dialoog, paiguti draama. Ja mis puutub ideesse, siis pole järjekindlalt olnud tundmuste psühholoogia vallas, vaid on loovitud ka sotsiaalse ideestiku meres.

Üks Adsoni puudus draama loomisel on veel: tal pole tugevalt individuaalset, omapärast stiili. Individuaalsete erilisusteta ja kapriisideta stiil — see lei valda meeli. Ta võrukeelsetes laudes on tugevasti adsonlikku, isikupärast stiili, kuid see individuaalne stiil on võõraks jäänud „Toomapäevale“. Võib ju leida üksikuid omapärastuse sugemeid, kuid stiil oleks pidanud korduma välja puhtalt, lõplikult, et uue kummälise lillena võluda lugejat.

Siiski on „Toomapäev“ tõsine kirjanduslik raamat. Oleks patt lugeda Bornhöhe sepa Villu seiklusi „Viljandi mässus“ ja jätta selle järel lugemata „Toomapäev“. Tõsisemate kirjanduslike kavatsustega ligineda meie kaugele orja-aegsele minevikule, seda on julgenud Adson, ja esimene samm pole kaugeltki ebaõnnestunud.

Tuleb peale kõige arvesse võtta, et katsetus on tehtud hädaohtlikus draama vormis.

Ilmar Reiman.

Johannes Lapp: Noorus. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus. 302 lk. Hind 350 s.

„Nooruse“ ainel on kokkupuuteid mõningate laste elu kujutavate Oskar Lutsu jutustustega, kuid otsida siit mõjustusi oleks vist siiski üleaarune, sest see jutustus näib olevat niivõrt isiklike mälestuste loendamine, nende lihtne kirjasõnades refereerimine, et sel midagi ühist pole Lutsu kunstipäraste Tootsi lugudega. Pigemini tundub, et autor on võtnud oma lapsepõlve mälestuste kirjapanemisel eeskujuks mõnd saksa „Erziehungsroman“i“ või koguni Tolstoi

„Юность“ kui omamaist Lutsu — kuid sedagi õige saavutamata tagajärgedega.

Ses teoses, mida senini on nimetatud vahel romaaniks ja millele vanameister Anton Jürgenstein kirjutanud lõppu saatesõna kiitvas toonis veel vanema vanameistri Goethe tsitaadiga: „Greift nur hinein ins volle Menschenleben, und wo ihr's packt, da ist es interessant!“, tundub nagu äärmist liga-laga olekut, sihitut vehklemist väikeste lastetõu sündmustega ja mõttevihjetega, mille arutamiseks siiski kaugemale ei jõuta kui alguseni, mis teeb selle kena saatesõna, niisama kui tsitaadigi läägeks. Võib-olla seisab asi maitseküsimuses, kuid on siiski tõenäoline, et leidub väga vähe inimesi, kes tolle teose loevad lõpuni ja on siis veel sellisel arvamisel nagu saatesõnastaja.

Lapp on tahtnud puudutada oma teoses nähtavasti peamiselt kasvatusküsimust, kuid kogu see külg on kukkunud segaselt ja virilalt välja. On sageli tunne, et autoril pole seda kindlat, mida ta just öelda tahaks. Samuti ka elukujutustes: segipaisatud, kunstipäraselt-otstarbetu sündmuste esiletoomine, stiilitus ja maitsevaesus. On püüet näha asju naturalistlikult ja elupäraselt, tahta kujutada seda, mis autorit omal ajal piinanud, aga kõik on jäänud kuidagiviisi kammitsasse. Oskamatus või andevaesus on paelnud hea tahte.

Lapsed — see sõnagi võib-olla oleks tabavam pealkirjana —, kelle elu Lapp ühes jumalakartlikus ning väliselt korralikus talupererkonnas kirjeldab, paistavad autorile sageli ülinupukate täiskasvanutena; ta laseb neil vene keeli söimelda, fantaasierohkelt vesta ja asju toime panna, millega vahest hakkama saaksid ainult parajad küla peal käijad maapoised. Et aga sealsamas jälle kaunis oluliste sündmuste juures samad tegelased hoopis titamoodi räägivad, siis jääb suur kooskõlatuse ja vastuolulisuse mulje. Kõige keskkohtaks on keegi mina, parem vastastegelane vanem vend Villu, kel ühisjooni „Kentuki lõviga“ ning Tom Sawyer'iga, ja kuidagi tabatam kõrvalkuju — talutüdruk Liisu. Isad, emad, sugulased ja kogu muu tegelaskond jäävad varjudeks. Raamatu kirjeldused, iseäranis loodusekirjeldused ja miljöökujutused ei jäta tihti oma maitsetuse ja labasusega mitte midagi soovida, samuti ka keel.

See viimane ongi Lapile väga suureks komistuskiviks; ta maadleb sellega samuti kui kujutuse- ja jutustusviisiga. Dialoogid ses raamatus on kirjutatud mingis veidi vussitud kirjakeeles, mis pole ühegi maanurga murrak ega kõnekeel — seetõttu juba olemuselt eluvõõras, ja kirjakeeleski leidub pea igal real eksimusi kõige tühisemategi reeglite otsa (nagu: meeletama, kooles, lunde pro meelde tuletama, koolis, lumme), kuna peale muu veel omapäratsemiskatsed sidesõna „vaid“iga, mille kahe tähenduse kõrvale Lapp lisab veel kolmandagi: mõistes „nagu“, „just“ näivad veiderdustena. Nii näiteks lauseis sõna „just aga“ mõttes: „Need vaid, kes petavad, lähivad põrgul“ „Et sel tavatul (Liisul, R. S.) vaid härja jõud oli, selles olime veendunud.“ Veel kaugemale on läinud see vaidi tarvitamine lauses: „Oodati ülestõusmise pühi, kuid puudus igaaastane ärev askeldus, vaid kõik tehti tasa, sõnata ja kui varem selle üle kokkuräägitult, mis osutus seepärast möödapääsmatana ja tingimata tarvilikuks“ — millest tõepoolest sama palju aru saan kui honolulu keelest! Kogu töö kohta pole pealegi sääraseid üks — samal leheküljel (161) leidub juba teinegi...

Võib-olla ainult madalaima tasapinnaga lugejale suudab see teos pakkuda huvi, võib-olla osalt ka lastekasvatajatele. Üldiselt aga on raske talle omistada kõige väiksematki vourust — kesken-damatus ja kirevus ei rahulda.

R. Sirge.

Erään leikin historiaa. Mag. Elsa Enäjärvi. Aratrükk Hel-singis ilmuvast teaduslikust ajakirjast „Virittäjä“ nr. 7, 1927. — 16 lk.

Selles brošüüris esitab mag. E. Enäjärvi Soomes tuntud „himmeri“ nimelise, sisult mõttetuna näiva mängulaulu ajaloo. Meilgi on suur kogu sisutuid nalja-, tantsu- ja lastelaule, kuid uurimise pole siin veel mendeni küündinud. See laul, millel on mõistetavad ainult mõned üksikud sõnad, on järgmine:

Täss tanssaa, vour tanssaa,	sika siipurist, härkä viipunist,
stimmel, tuuter,	pitkämäharensseli,
vääkel, vöökel,	hoksman, kloksman,
kerinkarulli, tasamulli,	ja se köyhä kurrükamiäs.
piirum, iitam, jootam,	(Teisend Vihti murdes.)

Kirjutaja on leidnud Stokholmi Kuninglikust Raamatukogust ja Upsala Landsmålsarhiivist G. Ericson'i rahvaluulekogust rootsikeelseid vasteid, mis sarnanevad praeguste soomerootslaste ja soome sama laulutüübiga. Vanem rootsikeelne laulutekst Stokholmist kõlab:

Här Dansar	Siin tantsib
Timberman, Jutenn.	puusepp, juude (taanlase söimunimi),
Jutenn, och Bagen.	juude ja norratts (norrallase söimunimi),
Baggens, Bädell.	norratts pörglane,
Bädelenn, siälfuer.	pörglane ise,
Lasens, Fubbe.	narupustus, möhakas,
Gubbe, skulte.	taati, harjukest,
Keringe, Rulta.	memme, töntsakest,
Fubbe, (Fubbe, huar man.	möhakas, möhakas, iga mees.

Üksikasjalise teisenditeanalüüsiga tõendatakse igas värsis soome teisendite päritolu rootsi keelest. Huvitav on nähtus veel sellepärast, et teatavas piirkonnas (näit. Pohjanmaa) esineb see kord tantsu-, kord lastelauluna. Laulu arengumissuund arvatakse iseseisev olevat nii Soome rootslastel kui Pohjanmaa ja Uudenmaa piirkonnal.

Lõpptulemusi: Et teistel rahvastel ei esine laulu algupärased jooni, peetakse laulu sünnipaigaks Rootsi. Üksikute iseloomustavate sõnade kaudu laulus tõendatakse, et Taanit ja Norrat ei saa „himmeri“-laulu algkoduks pidada.

Laulu vanaduse kohta toob mag. E. Enäjärvi tähtsa tõendi Rootsi Kuninglikust Raamatukogust leitud „himmeri“-laulu teisen-dina, mis sealse koguhoidja dr. O. Wieselgreneni teatel pärit XV sajandi lõpult või XVI sajandi alult. Soomes on seda laulu tuntud Uudenmaal juba 1880. a. Kuigi rootsikeelne mängulaul on rikundunud aja vältel, on mäng ise püsinud pea algupärasena. Nii peab kirjutaja mitmesugustel põhjustel tõenäoliseks „himmeri“-laulu tekkimist Lõuna-Rootsis XVI sajandil.

Elmar Päss.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1928.

Eesti Kirjanduse Seltsi

kirjastusel ilmunud ja müügil olevate
raamatute nimestik.

Peale maikuu nimestikku ilmunud uudisteosed:

SETUMAA

Maadeteaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus.

III osa maakondi kirjeldavast koguteosest „EESTI“ 139 joonise ja
5 suure kaardiga, 394 lhk. — Hind 4 kr., nahkköites 6 kr.

A. Eesti autorid.

- Kristian Jaak Peterson: **Laulud, päevaraamat ja kirjad.** 11 illustrat-
siooni. 194 lk. Hind 1.50 kr., kalingurköites 3 kr.
- Suve Jaan: **Luige Laos.** III trükk. 68 lk. Hind 40 senti, kalingur-
köites 1.90 kr.
- J. V. Jannsen: **Kolm juttu** (Maatargad, Uus variser, Voldemar ja Jüri).
82 lk. Hind 50 senti, kalingurköites 2 kr.
- Fr. R. Kreutzwald: **Paar sammukest rändamise teed.** III trükk. 52 lk.
Hind 35 senti, kalingurköites 1.85 kr.
- „ „ **Reinuvader-rebane.** VI trükk. 9 pildiga. 128 lk. Hind
85 senti, kalingurköites 2.35 kr.
- „ „ **Kilplased.** IV trükk. 128 lk. Hind 90 senti, kalingur-
köites 2.40 kr.
- „ „ **Viru lauliku laulud.** Gustav Suitsu eessõna. Autori
pildiga. 152 lk. Hind 2 kr., kalingurköites 3.50 kr.
- Lydia Koidula: **Ojamõlder ja tema minija.** III trükk. 64 lk. Hind
40 senti, kalingurköites 1.90 kr.
- „ „ **Kaks juttu** (Ainuke, Enne ukse lukutamist). II tr. 112 lk.
Hind 85 senti, kalingurköites 2.35 kr.
- „ „ **Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola.** III tr. 64 lk.
Hind 50 senti, kalingurköites 2 kr.
- „ „ **Kogutud luuletused.** Gustav Suitsu eessõna. Autori
pildiga. 226 lk. Hind kalingurköites 4.25 kr.
- Jakob Pärn: **Oma tuba, oma luba.** III trükk. 64 lk. Hind 50 senti,
kalingurköites 2 kr.
- „ „ **Must kuub.** III trükk. 160 lk. Hind 1.20 kr., kalingur-
köites 2.70 kr.
- Joh. Kunder: **Kroonu onu.** Nali kahes vaatuses. III trükk. 56 lk. Hind
40 senti, kalingurköites 1.90 kr.
- Joh. Kunder: **Eesti muinasjutud.** II trükk. 144 lk. Hind 1.20 kr., kalin-
gurköites 2.70 kr.
- A. Reinwald: **Valik luuletusi.** Autori pildiga. 114 lk. Hind 1 kr.,
kalingurköites 2.50 kr.
-

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo ja raamatuladu
asub Tartus, Lai tänav 35. Telefon 6-01. Avatud äripäeviti k. 9—15.

- K. E. Sööt: **Rahva lauluvara.** Kogu üldiselt lauldavaid laule. 192 lk.
Hind 1.20 kr., kalingurköites 1.70 kr.
- Joh. Aavik: **Puudused uuemas eesti luules.** 172 lk. Hind 75 senti,
kalingurköites 2.25 kr.
- Th. Zielinski: **Vana-kreeka kirjandus.** Tõlkinud Linda Metslang, redigeerinud ja eessõna kirjutanud Pärtel Baumann.
I osa: Iseseisvuse ajajärk. 29 pildiga, 212 lk. Hind 3 kr.,
kalingurköites 4.50 kr.
II osa: Oikumeeniline ajajärk. 11 pildiga, 224 lk. Hind 2.50 kr.,
kalingurköites 4 kr.
- Pestalozzi elavad sõnad. Valik J. H. Pestalozzi teostest. Tõlkinud
S. Schönberg ja E. Oissar, toimetanud P. Põld. 5 pildiga. 148 lk.
Hind 1.40 kr., kalingurköites 2.90 kr.
- K. Ramul: **Ihu ja hing.** Psühholoogilised loengud. 64 lk. Hind 50 senti,
kalingurköites 2 kr.
- Jules Payot: **Tahte kasvatamine.** Tõlkinud Alfred Koort. 220 lk.
Hind 2.40 kr., kalingurköites 3.90 kr.
- A. M. Tallgren: **Euroopa muinasaeg** pronksiaja algusest ajaloolise ajani.
Tartu Ülikooli Arkeoloogia Kabineti toimetused V. 93 joonist ja
tabel. 186 lk. Hind 4.50 kr., nahkköites 6.25 kr.
- Dr. W. Nernst: **Maailm uuemate uurimuste valguses.** Tõlkinud E.
Oissar. Ühe joonisega. 56 lk. Hind 50 senti, kalingurköites 2 kr.
- Elis Strömgen: **Astronoomilised miniatüürid.** Tõlkinud G. Peet.
13 illustatsiooniga. 72 lk. Hind 90 senti, kalingurköites 2.40 kr.
- Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamatud: I—IV, VI, VII, IX ja X à 50 senti.
Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral:
XIII (1918/19), XIV (1920), XV (1921), XVI (1922), XVII (1923) ja XVIII
(1924) aastakäik à 3.60 kr., nahkköites 5.35 kr., ning XIX (1925) XX
(1926) ja XXI (1927) aastakäik à 5 kr., nahkköites 6.75 kr. Tellimis-
hind 1928. a. on 4 kr. aastas, 2 kr. poolaastas ja 1 kr. veerand
aastas. Üksikud numbrid 1906. aastast peale à 40 senti.

Praegu trükis:

A. Saal: Uudu ja Meeta.	F. Zola: Sõkaevurid.
„ Dan ja Singa.	G. Maupassant: Vee peal.
„ Põgenenud kloostrikas-	O. Falke: Kolm hääd sõpra.
vandik.	A. Raag: Elisabeth Aspe.
A. Maurois: Arie	E. Muuk: Lühike eestikeeleõpetus I.
J. Rainis: Joosep ja tema vennad.	Koidula kirjad omakseile.
G. Keller: Küla Romeo ja Julia.	Pärnumaa, IV osa koguteos. „Eesti“.
J. Galsworthy: Valge ahv.	Eesti rahvalaulud II.
A. Kallas: Reigi õpetaja.	Eesti rahvaviisid.
„ Mere tagant.	Eesti õigekeelsuse - sõnaraamat
„ Ants Raudjalg.	II köide.
„ Kiirtepid.	Eesti raamatute üldnimestik
J. Mändmets: Kogutud teosed I.	1924. a. alates.

Tellimistingimused: Raamatuid võib tellida otse Eesti Kirjanduse
Seltsilt. Soovitav on raamatute hind tellimise juures Seltsile ette
saata panga tsekiga, postiga, või kirjas markides. Raha ettesaa-
misel kannab raamatute saatekulud Selts, posti ja pagasi järe-
maksuga tellimisel jäävad saatekulud tellija kanda.

Hinnaalendus Eesti Kirjanduse Seltsi liikmetele Seltsi kirjastusel ilmu-
nud köitmata raamatute pealt 20%, köites raamatute pealt 15%, maal
asuvatele raamatukogudele, koolidele ja õpetajatele köitmata raamatute
pealt 10%.